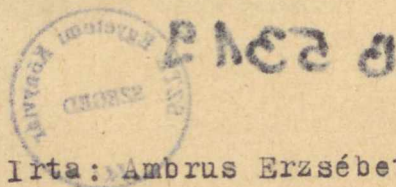


10230/3

Hubert C.

Doktori értekezés.

EDOUARD ESTAUNIÉ
az író és az ember.



Irta: Ambrus Erzsébet.

21628

SZEGEDI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR
Magyar Iratok 1. sz. 2. nyv. dca

Lelt. napló: Lsz.: 40230/3

..... csoport: szám.



0 5319



TARTALOMJEGYZÉK.

I. Rész: Estaunié az ember.

- 1/ Bevezetés.
- 2/ Életrajz.
- 3/ Vezető problémák.

II. Rész: Estaunié az író.

Regények és novellák.

- 1/ L'Empreinte.
- 2/ Le Ferment.
- 3/ L'Épave.
- 4/ Un Simple.
- 5/ Bonne Dame.
- 6/ La Vie secrète.
- 7/ Les choses voient.
- 8/ Solitudes.

- 9/ L'Appel de la route.
10. L'Ascension de M. Baslèvre.
11. L'Infirmes aux mains de lumière.
12/ Le Labyrinthe.
13/ Tels qu'ils furent.
14/ Madame Clapain.
15/ Le silence dans la campagne.

Befejezés.

Bevezetés.

A XIX. század két vezető irodalmi irányzata a romanticizmus és a realizmus az 1870-es francia porosz háború után több új irodalmi irányzatnak ad helyet. A politikai vereség nyomában nagy szellemi föllendülés következett, s a Harmadik Köztársaság szabad levegőjében kivirágzottak az eszmék és a gondolatok. A 80-as évek táján diadalra jutott új irodalmi irányzat: a naturalizmus, a realizmus folytatásának tekinthető. De a naturalista író túllépi a realisták vizsgálódási körét, feltárja az életnek az irodalomban eddig féltő gonddal leplezett csunyaságait, az alsóbb néposztályok szenvedéseit, a bűnt, az elferdült lelket. A naturalista író szocialista. Művészetét a közösség szolgálatába állítja és aktíven részt akar venni az emberiség sorsának irányításában. De a naturalizmus nyersesége, a pozitivistá

világnézet sivársága hamarosan reakciót váltott ki. A naturalistákkal szemben csakhamar szót kérnek a l'art pour l'art elmélet hívei és a szimbolisták, akik ki akarják emelni a művészetet a mindennapok szennyéből és visszaállítani arra a helyre, amelyet a klasszikus századokban elfoglalt. A századvég iróinak egy része visszatér a romantikához és Barbey d'Auervilly-t és Villiers de L'Isle Adam-ot tartja mesterének. Jellemző a korszak lelki zűrzavarára, hogy a kiábrándult, pozitivista eszméktől áthatott közönség lelkesen tapsol Edmond Rostand fellengős, minden lélektani alapot nélkülöző drámáinak. Pedig a századforduló embere nem hisz már a nagy eszmékben, az egész lényünket uraló Balzac-i szenvedélyekben. Alaphangulata a pesszimizmus, melyből csak azok számára van kivezető út, akik az újból felfedezett katolicizmusban találnak feleletet széttépett lelkük forrongó problémáira. /Paul Bourget, Francois

Mauriac, Huysmans, Georges Bernanos, Edouard Estau-
 nié/ A századvég tulérzékeny pesszimista embere kü-
 lönösen fogékony a színek, árnyalatok és hangulatok
 iránt. Az új festészeti irányokkal párhuzamosan új
 irodalmi irányok lépnek fel, a dadaizmus, futuriz-
 mus, szürrealizmus stb., melyeknek célja a valóság-
 tól való teljes elszakadás. Ezek az irányzatok azon-
 ban ellentétben állanak a racionalista francia szel-
 lemiséggel, éppen ezért nem tudtak mély gyökeret ver-
 ni a francia szellem területén. A századforduló és
 a XX. század első évtizedeinek írója valami újat
 és meglepőt akar nyújtani. A kutatásnak új, eddig
 ismeretlen területei nyílnak meg. A modern író fel-
 tárja a lélek mélységeit, felszínre hozza és aktua-
 lizálja a tudat alatt lappangó szenvedélyeket, ösztö-
 nőket és vágyakat. André Gide a Caves du Vatican ci-
 mű regényében eljut az "acte pur"-nek ^{nevezett} tisztta csele-
 kedetig, mely akkor jut érvényre, mikor a lélek meg-

szabadul minden gátlástól. Az önmegfigyelés, az önelemzés művészete pedig Marcel Proust-ban éri el csúcspontját, aki a legkisebb cselekvő, vagy irányító akarat nélkül hagyja magán az életet keresztüláramlani, s nem ismer el más valóságot, mint az emléket, melyet a külső világ benyomásai hagynak bennünk. Ez a felfokozott önelemzés és önanalízis azonban nem nyújt semmiféle megoldást a lélek problémáira. Azok az írók, akik megoldást keresnek, transcendentális távlatokat nyitnak meg a kereső lelkek előtt. Ilyen író Edouard Estaunié, aki a katólikus vallás megdönthetetlen igazságaiban találja meg az élet igazi célját és értelmét.

Estaunié zárkózott, szemérmes, befelé élő ember. Bár munkásságának legjelentősebb szakasza a XX. század első három évtizedére esik, valójában a XIX. század gyermeke. Mestere, Maupassant nyomán az emberi lélek mélységeit fürkészi, s rámutat a tudat-

alatti szenvedélyek végzetes hatalmára. A lelkiélet
 analizisére való hajlam természetéből folyik. Már
 ifjukorában meglátja az ellentétet, mely cseleke-
 deteink és titkos benső éntünk között lappang. Mind-
 az, amire törekszünk: karrier, társadalmi, vagy i-
 rodalmi sikerek életünk külső vázát alkotják csu-
 pán, életünk igazi tartalmát azok a titkos vágyak
 képezik, melyek oly mélyen vannak elrejtve, hogy
 azokhoz senki sem férhet. Magányosságra vagyunk kár-
 hoztatva, s ennek tudatából fakad az a mindent át-
 ható szomorúság, mely ott lebeg Estaunié művei fö-
 lött.

Regényeiben, talán az egy Tels qu'ils furent
 kivéve, semmit sem mond el magánéletéről, helyeseb-
 ben életének külső eseményeiről. Mégis sok az, amit
 kapunk, mert hőseiben saját lelkének rejtett, tit-
 kos képe tükröződik.

Mielőtt azonban műveinek és írói egyénisé-

gének részletes ismertetésére térnénk, hadd álljon itt életének néhány jelentős mozzanata, amint az John Charpentier, Daniel Robs és Robert de Flers munkái alapján elének rajzolódik.

Életrajz.

Edouard Estaunié 1862 február 4.-én született Dijonban, egy hónappal atyja halála után, akit harminc éves korában vitt el a tifusz.

Családja anyai ágon bourgogne-i, atyai ágon languedoc-i eredetű. Atyai nagyapja a toulouse-i szeminárium professzora volt, aki miután lemondott a katedrájáról birtokot bérelt Saint Julia-ban a Garonne vidékén és csöndes visszavonultságban, bucolikus örméinek élve töltötte el öregségét. Alakja nem hagyott mély nyomot unokája lelkében, sehol sem látjuk őt viszont az író művében. Annál nagyobb hatással volt rá atyai nagyanyja, ez a különös zárkózott, szigorú asszony, aki a vidéki élet magányá-

ban a jansenistákat olvasta, különösen Singlin-nek, a Port Royal igazgatójának műveit, és alázatosságból csak öt évenként járult a szentáldozáshoz. Estaunié a Tels qu'ils furent-ben Adèle néni alakjában állit neki maradandó emléket.

A bourgogne-i ág, az anyai nagyapa házának légköre egészen más, mint a languedoc-i kuriáé. M. Monthieu Enghien herceg orvosának leányát vette nőül. Innen magyarázható ultramontán beállítottsága és egészen a kultuszig fokozódó hódolata a Bourbon ház iránt. Gögje és a Bourbonok iránti hoyalitása nem engedte meg neki, hogy jelentős pozíciót fogadjon el olyan kormánytól, melyet semmire sem becsül. Élnie azonban kellett, és gondoskodnia családjáról, ezért, mint erdészeti felügyelő működött késő öregségéig. Erre nézve jegyzi meg Robert de Flers nagyon szellemesen: "Les forêts, sous tous les régimes, conservent on ne sait quoi de réactionnaire. Les vieux chênes ont l'écorce trop dure pour

savoir d'où vient le vent.." M.Monthieu ragyogó nagyvilági ifjúsága után érettebb korában szigoruan vallásos életet élt. Fiatalkori bűneiért vezekelni akart, ezért a legszigorubb fegyelemnek vetette magát alá. Kemény, parancsolni szerető ember volt. Kilencven éves korában halt meg, és kívánsága szerint a "harmadik rend" ruhájában temették el.

A korán elhunyt apa helyett a gyermek Estau-niének ez a kemény ember volt a nevelője. A dijon-i jezsuita kollégium tanárai korántsem voltak olyan szigoruak, mint M.Monthieu, aki nem ismerte a tréfát, ha munkáról volt szó, és megkövetelte unokájától, hogy mindenütt és mindenben az első helyet foglalja el, legrosszabb esetben a másodikat. De nemcsak a tanulmányok terén, hanem a mindennapi életben is kérlelhetetlenül kemény volt M.Monthieu. Ő, aki saját magát sem kimélte, unokájától is megkövetelte a legnagyobb foku önfegyelmet és rendszeres-

séget. Hogy egyet említsünk a szigorú parancsok közül: a fiatal Estauniénak kivétel nélkül minden-nyáron öt, télen hat órákor kellett fölkelnie. Az író a „Tels qu'ils furent”-ben megemlékezik ezekről a kellemetlen reggelekről, amikor a kis Jeannot ébredését írja le. Szerencsére a szigorú nagypapa mellett Estaunié meghitt barátnőt talált gyöngédlelkű anyjában. Mme Estaunié ismerte fiának féltve őrzött titkát. Mikor a kisfiu hét éves volt, felfedezett fiókjában egy kis füzetet, melyben L'Orage címmel egy kis elbeszélést talált, fiának első irodalmi művét. A füzet fedőlapján pedig a készülő művek egészen tekintélyes sorozata volt hirdetve "ugyanattól a szerzőtől". Mme Estaunié nem árulta el ezt a titkot M. Monthieu-nek, és ezzel megszerezte magának a gyermek feltétlen bizalmát, és azt a nagy és mély szeretetet, mely a siron tulra is elkísérte. Ettől kezdve Mme Estaunié hűséges tanácsadó, igazi lelki társként áll fia mellett, és finom tapintatával át-



segíti életének sok küzdelmes, nehéz óráján.

Estaunié érzékeny lelkének minden melegével imádta az anyját. Neki ajánlotta " Les choses voient " c. regényét, melyet akkor fejezett be, amikor anyja meghalt. Semmi sem fejezi ki jobban mélységes szeretetét, és soha el nem muló gyászát, mint előszavának megintitó sorai:

" Ce livre commencé près de toi, dans la joie, dans la lumière, s'achève encore près de toi; mais la joie s'est évanouie et la lumière est cachée.. Au début, je ne voulais que demander aux choses le secret qu'elles portent en elles.. Aujourd'hui que m'importent les choses! pour te retrouver, j'ai besoin de baisser les paupières; pour t'entendre d'écouter le silence.. Les choses meurent, les êtres vivent.. Tu n'es pas morte.. Tu vis toujours. Tu agis. Tu conseilles. Tu preserves. Si tu as cessé d'être visible, ce n'est pas que tu sois partie,

c'est que je suis aveugle.. Comme une cassolette fumante, chaque objet familier exhale ta mémoire. L'écho de ta voix agite encore les rideaux que tu as brodés. Ton amour est le vrai parfum des roses et des œillets qui fleurissent encore ta place préférée. Je te sens là, présente, divinement, délicieusement. Les objets pourraient être détruits, les rideaux enlevés, les fleurs fanées, l'aveugle que je suis t'y sentirait quand même."

Igen, Mme Estaunié rendkívüli asszony volt. Fia iránti szeretete nagyfokú intelligenciával és tapintattal párosult, ami nem minden anyának erénye. Robert de Flers elmondja, hogy magas lelki kultúrája mellett feltűnően energikus volt a nehéz időkben. Mikor az Estaunié család anyagi gondokkal küzdött, és arra kényszerült, hogy életmódját megváltoztassa, a finom előkelő dáma lehuzta szép kezeiről a selyemkesztyűt, elbocsátotta szolgáloit, és maga látott munkához.

Mme Estaunié újra férjhez ment, mikor fia öt éves lett. A gyermeknek el kellett válnia a szülői háztól, hogy nagyapja kívánságára előbb a dóles-i, majd a dijon-i jezsuita kollégiumba lépjen. A műegyetemre készült, hogy édesanyja kívánsága szerint mérnöki pályára lépjen, mint korán elhunyt édesapja. A dijon-i kollégiumból Párisba ment, hogy ott folytassa tanulmányait. A műegyetemet 1882-ben végezte el. Az Ecole Polytechnique megadta Estauniénak ezt, amit kívánt: a mest~~er~~-arséget. Sohasem lázadott a sors ellen, mely eltérítette igazi hivatásától. Minden erejével dolgozott, hogy tanulmányait becsületesen elvégezze, és hogy mielőbb álláshoz jusson. Irodalmi ambícióiról közben nem mondott le, és volt türelme kívánni reményei megvalósulását. Állást azonban nem kapott azonnal, és meg kellett ismernie a fiatal diplomások nyomoruságát, akik talajtalanul tengődnek a nagyváros forgatagában. Ebben az időben óraadásból élt. Ennek a nehéz korszaknak

állít emléket a Ferment-ban. Végre sikerült neki egy állást elnyernie a póstánál. Élete ettől kezdve nyugodt mederben folyt. Nagy elfoglaltsága mellett minden nap szentelt néhány órát írói munkájának. Mint mérnök, ^{az} Ecole d' Application des Postes et Télégraphes igazgatója, a Poste et Télégraphe főfelügyelője, harmincnégy évet töltött hivatali pályán. Munkájáról két tudományos értekezése tanuskodik: "Les sources d'énergie électrique" és Principes généraux des télécommunication électrique".

Első regénye az "Un simple" 1891-ben jelent meg, s hamarosan követte a második: "Bonne Dame". A közönség figyelme nem fordult azonnal az új író felé, s kezdetben nem aratott olyan sikert, mint amilyet megérdemelt. De Estaunié tudott várni, s az idő meghozta neki munkája gyümölcsét. Nem kételkedett soha, mert tudta, hogy minden elkövetkezik egyszer, még a türelmetlen vágyakozással sürgetett

órák is, és hogy az idő szabályszerű folyásában meg-
 hozza úgy vágyaink, mint félelmeink megvalósulását.
 /Bonne Dame/ Művészi kibontakozására nagy hatással
 volt hollandiai útja. Az 1893-ban megjelent művében
 a Petits Maîtres-ben foglalja össze erről a csodá-
 latos országról szerzett benyomásait. Két évvel ké-
 sőbb, megjelenik az Empreinte, az első komoly si-
 ker. Estaunié kilép a homályból, ahol eddig meghúzó-
 dott, s egyszerre ismertté lesz. Az Empreinte na-
 gyon megfelelt a kor antiklerikális beállítottságá-
 nak, sikere részben ebből magyarázható. A mai na-
 pig egyike a legtöbbet olvasott Estaunié regények-
 nek. 1899-ben megjelenik a Ferment, és három évre rá
 a L'Épave. Ha az Empreinte-ben az egyházi nevelés bi-
 rálatát látjuk, el kell ismernünk, hogy a Ferment a
 világi nevelést teszi igen szigorú kritika tárgyává.
 Jóllehet ez csak Estaunié pártatlanságát bizonyítja,
 a közönségnek az a része, amely az Empreinte-nek
 éppen antiklerikális beállítottsága miatt tapsolt,

elfordult Estauniétól. Hat éves szünet után, 1908-ban megjelenik a *La vie secrète*, az első regény, melyben Estaunié költői egyénisége egész fényében megmutatkozik. A kritika elismeréssel fogadta az új művet, és Estaunié elnyerte a "*Vie Heureuse*" díjat. Ez a siker minden kaput megnyitott előtte. Ő azonban nem szerette soha a szerkesztőségek zaját, és a különböző új irodalmi iskolák meddő vitáit. Saját bevallása szerint még író társait is csak az akadémiai összejövetelek alkalmából ismerte meg. Hivatali ismeretségein kívül csak néhány jóbaráttal tartott fenn összeköttetést: Rochas ezredessel, akit még az École Polytechnique-ről ismert, Francois de Cuvel-el, Edouard Rod-al és később André Bellessort-al.

Ebben az időben Mme Estaunié, aki időközben másodszor is özvegy lett, fiánál lakott. Soha nagyobb szüksége nem volt erre a rendkívüli asszonyra, mint ebben a nehéz időben. John Charpentier köny-

vében elmondja, hogy Estaunié szerelmes volt egy fiatal leányba, akit anyagi nehézségek miatt nem mert megkérni. Ez a nagy, réménytelen szerelem nyilatkozik meg később egyik legszebb regényében az *Assension de M. Baslèvre*-ben.

1912-ben Estaunié elveszti a legjobb anyát, és fájdalma leirhatatlan. A fiatal leány, akit szeretett, férjhez ment, mit sem tudva az író nagy szerelméről. A világháború kitörése egy időre arra kényszeríti Estauniét, hogy letegye a tollat. A haza hívja, és ő készséggel felajánlja tudását és szervezőképességét. Egészen 1917-ig ő biztosítja a távirati összeköttetést az angol és francia csapatok között. A háború után elveszi azt az asszonyt, akit mindig szeretett, és akit a sors azóta szabaddá tett. Ettől kezdve a szerencse nem hagyja el. Egymásután jelennek meg könyvei: 1917-ben a *Solitudes*, 1919-ben *L'Ascension de M. Baslèvre*, 1923-ban *L'Appel de la*

route és a legszebb novella, *L'Infirmes aux mains de lumiere.*; 1924-ben a *Labyrinthe*.

1923-ban a francia Akadémia főlveszi tagjai sorába. 1926-ban jelenik meg *Le silence dans la campagne* cím alatt egy novellás kötet, 1929-ben a *Tels qu'ils furent* című regény és 1932-ben az utolsó regény, *Mme Clapain*.

Estaunié 1919-ben ment nyugdíjba. 1926-ban elfogadta a „Société des Gens de Lettres” elnökségét abban a reményben, hogy az ifjú romantikus íróknak tapasztalataival szolgálatára lehet. Ez a törekvése azonban nem vált valóra. Megrendült egészsége hamarosan arra kényszerítette, hogy visszavonuljon minden szerepléstől. Villát bérelt Auteuil-ben, Párisnak ebben a vidékre emlékeztető csöndes negyedében, de az év legnagyobb részét Dijonban töltötte a családi házban. Visszavonultságában sem zárkózott el azok elől, akik tanácsot, útbaigazítást kértek tőle.

1939-ben tért örök nyugalomra.

Hetvenöt évi vándorlás után örökre leteszi a tollat a fájdalom költője. Életének jelentős, vagy jelentéktelen állomásai úgy futnak el szemünk előtt, mint a robogó vonat ablakából nézett távirópóznák, és belevesznek a végtelenbe. Az élet elsuhan, de él a lélek, s annak hű kifejezője a mű. Mielőtt azonban fölfednők Estaunié igazi arcát művei tükrében, fölvezetjük néhány szóval azokat a problémákat, amelyeket egész irodalmi pályafutása alatt magában hordoz, s azokat a tényezőket, melyek művészi kibontakozására hatással voltak.

Vezető problémák.

Estaunié főtémája a hétköznapi, külsőre jelentéktelen kispolgár, aki nem egy társadalmi osztály reprezentánsa, hanem az ember, a maga fájdalmas elszigeteltségében. Két regényében, az Empreinte-ban és a Ferment-ban érint ugyan kollektív problé-

mát, de igazi művészete akkor nyilatkozik meg előttünk, mikor egész figyelmét az egyén belső lelki-vivódásainak ábrázolására fordítja. Az ember sorsa a szenvedés, senki sem menekszik előle, s pihenés nélkül hordozzuk keresztünket a bölcsőtől a sírig. De honnan jön ez a szenvedés, van-e valami értelme, valami célja? Van-e mód a menekülésre, s ha nincs, elnyerjük-e valaha szenvedéseink jutalmát? Ezek azok a kérdések, melyekre a földi életben nincs felelet. A válasz csak "onnan túlról" jöhet, ahova mindnyájan igyekszünk, s ahonnan nincs visszatérés. De ha már a szenvedés célja a kutató lelkek előtt a homályos végtelenbe vész, az eredete itt van bennünk, s Estaunié megtalálja a szenvedés forrását az emberi lélekben. Magunkban hordjuk végzetünket, s szenvedésünk oka a lélek magányossága. Estaunié már kora ifjúságában rádöbben arra, hogy a világ mit sem tud arról, ami fontos bennünk. Magányosé

ságra vagyunk ítélve, ez életünk kemény törvénye. Az ember, akit a külső világ nem tud kielégíteni, elfordul a reális valóságtól, s egy álmvilágot alakít ki magában, melyben a tudatalatti vágyak és szenvedélyek az értelem és akarat kontrollja nélkül élik titokzatos életüket. Emellett a titkos második élet mellett, az ember elveszti minden érdeklődését a valóság iránt. A léleknek ez a kettőssége egyszer összeütközésre vezet. A való élet, ez a husunkká és vértünké vált szerep, melyet sokszor a lélek hozzájárulása nélkül kényszerülünk játszani, elviselhetetlenné válik annak, aki az illúziók világában él. És a titkos vágyak, melyek a tudat alatt éltek, egyszerre csak fölbukkannak és helyet kérnek a való életben. S amint a tudatalatti a tudatkülső fölé lép, bekövetkezik az összeütközés. Ez az örökös harc a valóság és az illúziók között. Estaunié főproblémája. A hős a harcban mindig alul marad, a reális élet kemény törvénye térdre kény-

szeriti a lázadót. A sorsunk, melyet magunkban hor-
 dunk erősebb nálunk, s végzetünk űz a bukás felé.
 De hát akkor miért élünk és küzdünk? Miért van a
 boldogság olthatatlan szomja az emberi szívben?
 Hova sodor bennünket a céltalannak látszó szenved-
 dés? Estauníé megadja a választ a vergődő lélek
 jajszávára az „Appel de la route”-ban. A szenvedés
 "Szózat az útról", arról az útról, mely a bölcsőnél
 kezdődik és széttörve a reális valóság határait
 beletorkollik a végtelenbe, ahol már nincs szenved-
 dés és bánat, csak örök fényesség. A szenvedés fi-
 gyelmeztetés, hogy az élet nem fejeződik be a sir-
 nál, van túlvilág, ahol feleletet kapunk fájó kér-
 déseinkre. Ezen a világon is van út, mely kivezet
 a kétségbeesésből, s ez az önfeláldozás. Az önzet-
 lenség, a lemondás, ha nem is nyújt boldogságot,
 békét és derűt ad, s olyan nyugalmat, melyet nem is
 reméltünk. Ez a megbékélés jut osztályrészül
 M.Baslèvre-nek és Anselme Théodat-nak is.

A kettős élet, a szenvedés és a magányosság, íme a három főprobléma, mely Estaunié minden művén végigvonul.

Estaunié 12 regényt és néhány novellát írt. A regények és novellák tárgya más és más, de a probléma mindenütt ugyanaz.

Hogy Estaunié művészi kibontakozását jobban megérthessük, vessünk egy pillantást azokra a tényezőkre, melyek lelki fejlődésére befolyással voltak.

Első és legmaradandóbb benyomásai a gyermekorból valók. Mint már említettük szigorú nagyapja nevelte. A nagyapai ház rideg atmoszférája rányomta bélyegét az érzékeny gyermeki lélekre.

M. Monthieu a szigorú, rendszeres, beosztott életnek volt a hite, s a gyermek Estauniénak ehhez a kemény emberhez kellett alkalmazkodnia. Napjai egyhanguan teltek kemény munka és imádság között. Nem tudunk arról, hogy szórakozásban is lett volna része. Azaz mégis! A koránkelő gyermek szobája abla-

kából megleste az ébredő kisvárost. Látta, mint nyílnak ki egymás után a zsalugáteres ablakok, s mint bukkannak elő a függönyök mögül a kisváros tipikus alakjai. Látta, mint népesednek be lassan az üres utcák. A plébános, a vénkisasszony, a nyugdíjas agglegény, a magasrangu állami tisztviselő özvegye mind elsétáltak a figyelő gyermek kutató szeme előtt. S ő, aki féltve őrzött titkot rejteget, melyről csak anyja tud, hasonló titkokat sejt a körülötte élő, de tőle mégis oly távol eső emberek lelkében. Mit sejt, mit tud mirőlunk a világ? Ki tudja erről a csöndes, szorgalmas, félénk, engedelmes gyermekről ott az ablak mögött, micsoda égő szenvedélyek, kétségek és lázongások dülnek a lelke mélyén. S ki tudja mi lappang a külsőleg oly nyugodt, oly hideg, annyira mérsékelt és kifogástalan kispolgárok életében. A gyermeket elragadja a képzelet, a szürke kis életékbentragédiákat sejt, s a mindennapok alakjaiba belelehel a forrongó lelké-

nek minden vágyát és szenvedélyét.

Kétségtelen, hogy a legmélyebb hatást Estauniéra a vidék tette, s ez a bélyeg mindvégig rajta marad művein. Ez annál is figyelemreméltóbb jelenség, mert hiszen Estaunié csak a gyermek és serdülő^léveket töltötte vidéken, s egész hivatali pályafutása alatt Párisban élt. Különös, hogy a hivatali pályán töltött 34 évnek alig látjuk nyomát irodalmi munkáján. M.Baslèvre az egyetlen alak, aki ben a pontos hivatalnokot rajzolja szelíd gunnyal, talán, mint saját torzképét. André Bellessort állítja ugyan, hogy Estaunié írt egy regényt az Adminisztrációról, de ez a mű nem ért meg kiadást. /John Charpentier: Estaunié, 33. old. /

Nem jelentéktelen az a hatás sem, amelyet M. Monthieu gyakorolt az íróra. A rendszeresség az önfegyelem, s az egyéni vágyaknak a kötelesség alá való rendelése valószínűleg a nagyapa szigorú neve-

lésének eredménye. Ebből érthető az a lelkiismeretesség, az a kitartás, amellyel Estaunié írói munkája mellett hivatalát mindvégig betöltötte.

A szigorú nevelő mellett azonban ott áll a jó barát, a szelidlelkű, szerető anya. Mme Estaunié nyolc hónapi házasság után lett özvegy, s könyvek között ringatta gyermekét. Nagyon valószínű, hogy Estaunié már az anyatejjel magába szívta azt a melankóliát, mely ott lebeg művei fölött. Rendkívüli érzékenysége is anyai örökség.

A dijon-i jezsuita kollégiumban borul rá először a szív nagy magánya. Pajtásaitól elzárkózik, mert nem talál velük semmiféle lelki közösséget. Hite, melyet a szigorúan katólikus szülői házból minden valószínűség szerint sértetlenül hozott magával megrendül az atyák száraz, sokszor könyörtelen vallásosságán. Kételyek gyötrik, s hasztalan kutat kielégítő felelet után. Lelki krízisének ezt

a korszakát az Empreinte-ban tárja fel. Mivel a katolikus hit nem ad már kielégítő feleletet kérdéseire, a filozófiához fordul, s magába szívja: Strauss, Renan, Spencer és Taine pozitivistáinak eszméit. Az atheista tanok azonban nem hoznak békét zaklatott lelkébe, csakhamar elfordul tőlük, hogy a spiritualizmusban keressen megoldást. Lelke nem tud megnyugodni Isten nélkül, akiben hinni már nem tud, de aki után mindjobban sóvárog. Ez a vágyódás vezeti vissza őt is, mint korának több íróját /Mauriac, Bourget, Huysmans/ a katolicizmushoz, melytől ifjúságának forrongó kételyei elszakították.

Röviden folvázoltuk azokat a tényezőket, melyek Estaunié írói egyéniségét kialakították. És most szóljon hozzánk maga a mű.

II. Rész: Estaunié az író.

Regények és novellák.

Regényei felosztásánál a problémát vet-

vettük alapul. Az első, kisebb csoportba soroltuk azokat a műveket, melyekben egy kollektív probléma jut kifejezésre. Idetartoznak: L' Empreinte, Le Ferment, L' Épave. A második csoportba soroltuk azokat a regényeket, amelyekben egy embernek, a mindennapi átlagembernek valamilyen összeütközéséből tragédiáját mutatja be, föltárva annak legrejtettebb okait. Ez a nagyobbik csoport, mert Estaunié már pályája kezdetén tudatára ébred annak, hogy a lélekanalízis az a terület, mely művészetének legjobban megfelel.

I.

L' Empreinte.

Ez a regény, mint már említettük Estaunié ifjúkorának egyik küzdelmes korszakát tárja elénk. Hősének lelki vívódásain keresztül azonban nemcsak saját lelki kételyeit tárja fel, hanem egyszersmind felelőssé teszi a jezsuita nevelést mindazokért a

bajokért, melyeket a helytelen nevelés zudít nem csak az egyénre, hanem a társadalomra is. A regény vezető eszméje az, hogy a jezsuita nevelés bélyegét nyom a lélekre, mely meggátolja az egyént erői kifejtésében, s ez által alkalmatlanná teszi a küzdő életre.

Leonard Clan, árva fiú, Nevers-ben tanul a jezsuiták kollégiumában. Nevelői értékes jelöltet látnak benne, ezért fokozott figyelmet fordítanak rá, és anélkül, hogy Leonard sejtene, a szeretet, a megbecsülés és a boldogság ígéretének finom pókhálószálaival igyekeznek őt teljesen magukhoz láncolni. A kollégiumban béke és nyugalom van. Az üdvözítő keblén megpihen az elfáradt lélek, s a képtelenségek, küzdelmek és kísértések nem törnek át a kolostor szilárd falain. A szerzetesi élet az üdv és boldogság legbizonyosabb forrása, míg a világ ezer veszélyt jelent a védtelen embernek. A kollégiumban nincs kétség és nincs felelősség. A fontos

csak az, hogy letegyék a vizsgát, utána majd kimennek az életbe, hogy érvényre juttassák azokat az eszméket, melyeket az atyák úgy raktároztak el az agyvelőkben, mint valami fiókos szekrényben, elfojtva minden vágyat az egyéni kutatás és tökéletesedés iránt. És Leonard, aki ezelőtt lázongott egyéniségének eme tökéletes ~~mű~~ feladása ellen, most egyszerre megretten az élettől. Mi lesz belőle a világban vagyon és támasz nélkül? És most már kívánja a hivatást, amely megmenti őt minden egyéni vállalkozás bizonytalan kimenetelétől, és az Istennek ajánlott élet boldog békéjét adja meg neki. Hogy megbizonyosodjék maga felől imába merül, majd Pascal Gondolatait olvasgatja. Az élettől való félelem és a benső béke utáni vágy mind csábítóbb színben tüntetik fel előtte a szerzetesi életet. Határozni azonban még nem mer, mert lelkét kételyek mardossák. Egy napon bevallja lelki küzdel-

meit Propiac atyának, aki ahelyett, hogy a remélt bátorítást adná, rámutat a szerzetesi élet nehézségeire és az áldozatokra, melyeket viselnie kell annak, akit az Ur kiválasztott. De az üdvösség szükséges és a legbizonyosabb út felé a szerzetesi élet. Köszönjük hát meg Istennek, hogy mindezt választott. És ezzel be is fejezi Propiac atya. A hivatásról nem esik több szó. Az a tény, hogy Leonard beszélt róla, elég ahhoz, hogy mi vallomását végleges elhatározásnak tekintse.

Ettől kezdve Leonardra ráborul a nagy magány. Lassankint elszakad minden szál közte és a világ között, s felszines vallásosságának jégpáncélja egyre jobban körülveszi. Mielőtt azonban Propiac atya tanácsára megkezdné lelkigyakorlatát, gyámjának, M. Artus-nak sürgőnye Párisba szólítja. A kevés óra, amelyet a fővárosban tölt megváltoztatja nézeteit a világról. Találkozik egy barátjával, akit az atyák egykor elkergettek a kollégiumból.



és akinek most kitűnő állása van és boldogan él. Gyámja házának fénye és gazdagsága felébreszti lelkében a vágyat a vidám és gondtalan élet után. M. Artus, a szabadgondolkodó kételkedéssel vesz tudomást Leonárd állítólagos hivatásáról. "A nagy érzések, a kötelesség, az áldozat és az önfeláldozás eszméi sokszor megtévesztik a korodbeli ifjakat - mondja neki - az élet azonban megér egy próbát még akkor is, ha nem sikerül. Leonardra mélyebben hatnak gyámjának szavai, mint gondolná. Neversbe visszatérve mindjárt másnap megkezdí lelki gyakorlatát. M. Artus szavai azonban követik a magányban és nem hagynak neki nyugtot. Kételyek gyötrik és nem talál kielégítő feleletet kérdéseire. Propiac atya tanácsára Szent Ignác elmélkedéseit kezdi olvasni, megnyugvást azonban innen sem merit, ellenkezőleg. Az a hideg és száraz erkölcs, amely az elmélkedésekből árad, hatalmas ellenkezést vált ki érzé-

keny, szeretetre vágyó lelkéből. Szent Ignác azt kívánja, hogy tépjünk ki lelkünkől minden olyan érzést vagy gondolatot, mely nem végső célunk szolgálatában áll. Minden, ami a földön él és létezik egyedül azért teremtetett, hogy az embert segítse végső célja felé. Legyünk hát közönyösek mindennel szemben, ami nem szolgálja üdvünket. A cél tehát az elszakadás, a teljes közöny.

"Dieu voulait qu'on enveloppât dans un identique mépris, non seulement la richesse, l'honneur, mais encore le talent, l'intelligence, les grâces spirituelles, les occupations de son état, le succès divers des entreprises, la chose publique, ses amis, les affections régulières, les parents, tout ce qui est ou peut être" /L'Empreinte 85. old/

Leonard nem tudja elfogadni Szent Ignácnak ezt a könyörtelen gondolatát. Föllázad ez ellen a tökéletes lelki szárazság ellen, mely megfoszt mindattól, ami melegséget, szépséget és jót jelent az életben.

Megvetéssel dobja el magától az elmélkedéseket és megírja Propiac atyának, hogy visszavonhatatlanul és örökre elhagyja a kolostort.

Hét év múlva Párisban látjuk viszont Leonardot. Mi történt vele ezalatt a hét év alatt? Először jogot hallgatott, majd némi irodalmi szárnypróbálgatások után az újságírással próbálkozott. Mint valami titokzatos parancsnak engedelmeskedve, az ajtók egymás után bezárultak előtte. Mindent megpróbált, és semmi sem sikerült neki. Vajjon miért? Nem tud a világban mihez kezdeni, kiábrándul mindenkiből, s végül hitét is elveszti, azt a jezsuitáktól hozott kételyektől teli maradék hitet is. Az életben nincs többé számára hely: a világban nem boldogul, s hit nélkül már jezsuita sem lehet. Egy utolsó reménye van még, egy tanári állás, melyet főként azért szeretne megkapni, hogy kifejtthesse eszméit az ifjúság okulására. Ez az utolsó reménye sem válik valóra, az állást a jezsuiták egyik

pártfogoltja nyeri el. Mert az atyák nem tévesztik szem elől jelöltjüket ezalatt a hét év alatt sem, láthatatlanul ott állnak mögötte, s nekik tulajdonítható, hogy Leonard próbálkozásai kudarcot vallottak. Erre vonatkozólag Georges Pellissier /A propos de L'Empreint, Revue Bleue 1895 novemberi számában/ megjegyzi, hogy az atyáknak ez a közbelépése, bármennyire valószínűnek tűnik is, semmiképen sem egyezik a regény alapgondolatával. Estaunié ugyanis azt akarja bebizonyítani, hogy a jezsuita nevelés alkalmatlanná tesz a reális életre. Az atyáknak mesterséges közbelépése az események során, ellenkezik az alapgondolattal, mert föltehetjük, hogy Leonard e nélkül boldogult volna. - Bár kétségtelen, hogy Leonard érvényesülését külsőleg az atyák titkos célzatú mesterkedése akadályozza meg, sikertelenségének igazi okát benne magában kell keresnünk. Ha nem is fogadjuk el azt a tételt, hogy a jezsuita nevelés

az embert meggátolja az életküzdőelemben, el kell ismernünk, hogy Leonard valóban magán viseli a "bélyeget". Mivel gyermekkorától megszokta, hogy mások határozzanak helyette, fél minden kezdeményezéstől. Mindig gyenge és határozatlan ember marad, aki csak engedelmeskedni tud. Ez akkor nyilvánul meg legjobban, mikor a szerelemmel találkozik. Bár barátja hugának tiszta és odaadó szerelme igaz boldogságot ígér neki, mégsem tudja elhatározni ^{magát} a házasságra. 3. miután minden reménye meghiusul, a hitét is elveszti. Kételyektől gyötörve egy atheista-tól kér felvilágosítást. Melville kifejti neki a materializmus eszméit, mely nem ismer sem jót sem rosszat, egyedül csak a természetet, s annak törvényeit. " L'homme ne vit que par la nature: il ne n'est que pour la servir. Elle le façonne, l'élève, docile, plein d'illusions, il obéit, accomplit son rôle et modifiant les énergies disponibles, con-

court à l'oeuvre commune de transformation...

Rien ne se perd ni ne se crée, dit un axiome de physique: chaque force, quelle que soit sa nature rencontre une autre force qui lui est égale. Notre être misérable n'échappe pas à l'universalité de la loi. Matière et esprit subissent les mêmes nécessités mécaniques. Il n'y a ni bien ni mal: il n'y a que des forces et des équilibres" /L'Empreinte

157. old./ Leonard nem talál vigaszt ezekben az eszmékben. Amint megbizonyosodik afelől, hogy hinni már nem tud, legalább élvezni akarja ezt a rövid földi életet. De az, aki meghátrált még a tiszta szerelem előtt is, nem talál örömet az olcsó szerelemben. Mindentől megundorodva barátja halála után elhagyja Párist. Nem marad más számára, mint a teljes visszavonulás az élet küzdő teréről. Visszatér Nevers-be a nagynénjéhez.

Hogy mi történik vele ez után, arról nap-

lója számol be. Kevéssel visszatérte után meglátogatja Propiac atya valami ürüggyel. Tudja jól micsoda harc dúl Leonard lelkében, s elérkezettnek látja az időt, hogy újra színre lépjen. S nem csalódik. Leonard számára csak két lehetőség van: vagy örökre bezárt ajtók előtt ácsorogva fogja vonszolni elhibázott életének terhét, vagy belép a rendbe. De hogyan legyen szerzetes, ha nincs hite? mikor még Isten létét is tagadja, bár szive titkon sóvárog utána. Propiac atya minden kételyét eloszlatja. A hit nem az érzelemben nyilvánul meg, hanem a tettben: nem az a fontos, hogy ~~érezük~~ érezzük, hanem, hogy szerinte éljünk. Isten, kit most ajka megtagad, de szive megvall, vissza fog térni. Lassan-lassan Leonard újra azzá az engedelmes, alázatos gyermekké válik, aki volt, mielőtt Périsba ment. Propiac atya a boldogságot, az életet igéri neki. "Vous vivrez! L'infini satisfèra la faim désordonnée de votre coeur. Vous

vouliez aimer:: les âmes seront votre conquête et vous les chérirerez. Vous vouliez agir: l'apostolat sera votre oeuvre; l'apostolat! c'est à dire l'action secrète la plus profonde et la plus irrésistible qui soit ici bas! Vous rêviez d'orgueil et de puissance: vous serez une partie de Dieu même! Qu'avez vous désiré qui ne vous soit accordé là?"

/L Empreinte 200.0ld./

Leonard nem ellenkezik már. Tudja, hogy végzete ellen hasztalan lázad, ezért megfogadja Propiac atya tanácsát és belép a rendbe.

Estaunié azonban nem hagy bennünket a reménytelenségnek és a megalkuvásnak a sötétjében. Leonard élete nem vész bele az akaratán kívül vállalt feladat sivárságába. Isten, kinek jelenlétét mindig jobban érzi, meg fogja adni áldozatának jutalmát. És Leonard az isteni igazságosságra hivatkozva könyörög:

"Seigneur je veux tout. Mes demandes se déroulent

ainsi qu'un horizon. En cherchant à les dire j'en recule les bornes; Mais il en est un qui, soleil mystique, illumine les autres. Seigneur! donnez moi votre désir! Il importe peu que je ne croie plus en vous; il me suffira de vous espérer. L'homme qui se tue a toujours une espérance; qu'elle lui annonce le néant ou une vie nouvelle, elle adoucit et guide son sacrifice. Moi aussi qui vais me tuer en vous j'ai droit à la consolatrice! J'ai mordu au fruit de science, et, le trouvant amer je l'ai jeté loin de moi. Laissez moi croire, Seigneur! qu'à votre table les mets sont plus ~~am~~ doux, et qu'au sortir du festin vos convives se reposent à jamais - toute l'éternité" /L Empreinte, 202. old./

Az Empreinte-ban Estaunié a nevelés problémáját veti fel, s tételét hőse sorsán keresztül akarja bebizonyítani. Mint már említettük regénye tárgyát ifjúkori emlékeiből meríti. Mikor azonban

az Empreinte-t írta messze túl volt már ifjúsága
 lázongásain. A regény értéke nem annyira a probléma
 logikus kifejtésében, mint a kitűnő lélekrajzban
 található. Estaunié kétségtalanul túloz, mikor
 Leonard Clan példájából kiindulva általánosságban
 mond kemény ítéletet a jezsuita nevelésről. Leonard
 sokkal inkább hü kifejezője az író érzékeny, kételyek
 között hányódó lelkének, mint az ifjúságnak általá-
 ban. Estaunié szubjektív író, s bár regényeinek külső
 rázát a legtökéletesebb realizmussal alkotja meg,
 a lélek mélyén forrongó problémákat csak a saját lel-
 kiségének szűrőjén keresztül tudja elélni tárni.
 Az érzékenylelkű ifju kutat az igazság után. Ugy
 érzi, hogy az atyák külsőségekben megnyilvánuló val-
 lásossága nem elégíti ki. Talán jansenista örökség
 bred újra az író lelkében, mikor melegebb, sze-
 mélyesebb kapcsolatra vágyik az Istennel. Estaunié
 bírálja az egyházi nevelést. De vajjon a materialis-

ta világnézet meghozza-e a léleknek azt a felszabadulást, melyre a dogmák béklyói között vágyakozott? Erre felel következő regényében a Ferment-ban.

Ebben a regényben az osztályukból kiemelkedett, de érvényesülni nem tudó fiatal diplomások megoldatlan és a társadalomra nézve fenyegető problémáját veti fel. Hőse, Julien Dartot felküzdí magát paraszti sorból és mérnöki diplomát szerez. S mikor már úgy tűnik, hogy célját elérte, és tizenkét év fáradságos munkájának gyümölcsét várja attól a társadalomtól, mely kiemelkedését lehetővé tette, előbb csak meglepetéssel, majd mindjobban fokozódó haraggal látja, hogy az ajtók bezárulnak előtte. Állást nem kap, óraadásból él, s életének ebben a kietlen korszakában nincs mellette senki, aki erkölcsi vagy anyagi téren támaszt nyújtana neki. Önmaga, fukar apja csak azért nevelt belőle "urat", hogy

hasznát huzzon mérnök fiából. Most, hogy megvan a diploma, a jussát követeli, s elszedi Julien utolsó megtakarított filléreit is. Végső elkeseredésében Julien elfogad egy nagyon rosszul fizetett mérnöki állást Belgiumban. Megkezdődik számára a betevő falatért nagy erőfeszítéssel dolgozók millióinak sivár és kilátástalan élete. Napjai a gyár, egy olcsó hónaposszoba és egy harmadrendű vendéglő közötti lélekölő körforgásban telnek el. A gyárban megállás nélkül folyik a munka a legszigorúbb ellenőrzés mellett. A tekintetnek és a gondolatnak azonban nem lehet parancsolni, s a füstös fekete gyártelepről önkénytelenül is odaszáll a nincstelenek pillantása a kihívó ellentétre, a fényestetejű kaszinóra, ahol a szerencse szeszélyes istenasszonya marokkal szórja azt az aranyat, melyért hasztalan küzdenek a dolgozók milliói. De a játékszoba ajtaja zárva marad a város lakosai előtt. Angleur polgárait nem érheti

károsodás, a kaszinó ügyel erre. Nem riad vissza anyagi áldozatoktól sem, hogy port hintsen a jóhiszeműek szemébe. S az erkölcs mezébe öltöztetett kezek retek mögött szabadon folyik a rablás. Julien, aki eddig minden lázongása mellett is becsületes életre törekedett, most megtorpan. Ugy látja, hogy tisztességes úton lehetetlen boldogulni. Az élet azé, akié a pénz és a hatalom. A vagyon tekintélyt ad, akkor is, ha nem egyenes úton szerezték. A társadalom nem fukarkodik elismeréssel az ügyes csalónak, s még az egyház is áldását adja a kétes forrásból eredő jótékonyyságra. Minden hamis tehát, nincs becsület, nincs erkölcs. Julienben mind erősebb lesz a vágy megszabadulni kicsinyes, reménytelen életmódjától. S a szerencse kedvez neki. Atyja után örököl, jóval kevesebbet, mint remélte, de eleget ahhoz, hogy magához ragadja sorsa irányítását. A rouletteasztalra dobja 2000 francéját, és nyer. A pénz csodálatos válto-

ást idéz elő Julien lelkében. Tegnap még tisztességes életről álmodott, s hajlandó lett volna feleséül venni azt a leányt, kit számító atyja áldozatul dobott a pénznek, ma már lehetetlennek tart olyan kapcsolatot, mely terhet és felelősséget jelent. Ujonnán szerzett vagyonával Párisba megy, s ott sikeres spekulációi révén rövidesen egyike lesz a főváros hírhedt pénzembereinek. A kemény küzdelemben azonban, melyet az aranyért folytat lassan kidob lelkéből minden nemesebb indulatot. A természet kegyetlen törvénye, hogy az erősebb legázolja a gyöngébbet, s aki nem győz, az legyőzetik. És Julien győzni akar minden áron, nem törődve az emberi sorsokkal, melyeken keresztül gázol. Végül is sikerül neki, amire vágyott: börzespekuláció segítségével nagy vagyonra és hatalomra tesz szert. Mikor azonban sikerének friss mámorában elfoglalja régen áhitott helyét az igazgatói asztal mellett, kinyílik az ajtó, s a mult sápadt kísérteteként belép Gradoine, a régi munka-

társ és örök rivális, s dühtől tajtékozva rálő Juli-
 enre, a hatalmasra. Mert Julien áruló. Kivált azok
 közül, akikkel együtt indult, önző érdekből nem szán-
 ta tönkretenni Chénut, a régi barátot sem. Gradoine
 igazságot jött tenni, mint Raskolnyikov; dühe mögött
 azonban nem az eszmébe vetett hit lángol, hanem egy-
 szerűen az irigység a beérkezett iránt. Gradoine
 anarchista, rombolni, zúzni szeretne maga körül, első-
 pörni ezt a hazug, bűnös társadalmat. Chenu, Ficard
 és Julien is ennek az eszmének jegyében indultak.
 Csakhogy míg Ficard megalkudott a közepszerűséggel,
 Chenu a szocializmus hive lett, Julien elárulta Vla-
 nennyiüket és a kapitalizmus szolgálatába szegődött.
 Julien, akit szerencséje most sem hagy el, és sértet-
 lenül áll támadójával szemben, megfelel a védra.
 Nem, ő sem felejtette el a multat, a küzdelmes if-
 juságot, a szenvedést és a reménytelenséget, mely
 mind a társadalom bűne. Nem felejtett, és bosszut
 fog állani. Hatalma tetőpontján ő sokkal inkább

anarchista, mint Gradoine, mert pénzével mindenhová
 tud férkőzni, és a romlás csiráit veti el minden
 intézményben. A fiatal idealista Julienben még fel-
 merült a kétely: lehet-e rombolva építeni, a mai Ju-
 lient nem nyugtalanítja már ez a kérdés. Hatalmával
 egy nap alatt több romlást tud előidézni, mint Gra-
 doine és a hozzá hasonlók egy életen át. Ő az uttó-
 róje azoknak, akik majd megváltoztatják a világ ké-
 pét. A felfelé törekvők osztálya az a "ferment", az
 az erjesztő, mely szét fogja bomlasztani a bűnös,
 romlott társadalmat, hogy romjain egy új világot é-
 pítsen. S ezzel elbocsátja a gyűlölködőt. Mint any-
 nyi más harcot, ezt is megvívta és megnyerte Julien.
 De vajjon meggyőzte-e Gradoinet, s meggyőzte-e az
 olvasót elvei őszinteségéről? Elhisszük-e annak a
 Julien Dartot-nak, aki habozás nélkül gázol át ba-
 ráton, szeretőn, s ellenségen egyaránt a célért,
 hogy annak a korrupt társadalomnak elsöprésére tö-

rekszik, mely naggyá és gazdaggá tette? Nem találjuk valószínűnek.

Estaunié gyanakvással nézi az osztályukból feltörekvők problémáját és nem hatol a kérdés mélyére. Hőseinek alakjában úgy, mint a mellékszereplőkében megfestesíti a századvég különböző eszmeáramlatait. Hősével egyébként semmi lelki rokonsága nincs, sőt inkább ellenszenvet érez iránta. Az egész regény művészi realizmussal és teljes tárgyilagossággal van megírva. Az író fölveti a problémákat, rámutat a veszélyekre, de állást nem foglal és nem irányít, ezért a Ferment nem is tekinthető tendenciózus regénynek, sokkal inkább a századvég vezető eszméit tárgyaló értekezésnek.

A kollektív lélek kérdésére Estaunié nem felel teljes világossággal. A filozófiai problémák még egyre forronganak lelkében, s állásfoglalása egyre változik.

Következő regényének a L'Épave-nak alap-
 eszméje emlékeztet a Ferment vezető gondolatára,
 "changer la face du monde" /megváltoztatni a vi-
 lág képét/. Mig azonban a Fermentben idegenül, majd
 nem ellenségesen áll a materializmussal szemben,
 a L'Épave-ban elfogadásához közeledik. Thérèse
 Wimereux szembeszáll a közvéleménnyel, sőt még az
 egyház szigorú ítéletével is holt atyja szabad esz-
 méiért. Az erkölcsi bátorság, melyet tanusít meg-
 nyeri rokonszenvűnk a támadott eszmék iránt. Az
 ember célja, mondatja Wimereux-vel - az igazság ke-
 resése és tiszteletreméltó a kutatás bármilyen te-
 rületre is vezessen. Estaunié mélységes igazsá-
 gossága nem tud beletörödni abba a kegyetlen gon-
 dolatba, hogy a Julien Dartot-k előretörése ártat-
 lanokat juttasson tönkre. Ugy érzi, hogy Julien a-
 lakja inkább eltorzítója, mint kifejezője a mate-
 rialista eszméknek. A L'Épave-ban igazságot szol-

gáltat, mikor Wimereux tolmácsolásával kifejezi azt a reményét, hogy az igazság erősebb az életnél, és végül is győzedelmeskedik.

De míg a különböző eszmeáramlatok ideig-óráig lekötik Estaunié figyelmét, mindjobban megvilágosodik előtte, hogy az élet alapvető problémái áttörnek a reális valóság határait. Az ember halhatatlan lelke által kiemelkedik a materiális világ korlátai közül, és sorsát nem csupán a természeti törvény, hanem a lélek benső titkos erői irányítják. Figyelme a lélek felé fordul, de már nem a kollektív, hanem az egyéni lélek felé. Művészetének csúcspontját a megfigyelésben és az analízisben éri el.

II.

Estaunié sorrendben első műve az Un Simple 1882/. A regény hőse, Stéphane Deschantres ugyanaz magányos, tulérzékeny gyermek, mint az író lehetett egykor. Nincs más szórakozása, mint a tanulás.

Napjai egyformán telnek. Életének központja, naiv rajongásának tárgya az anyja. Egyedül érte él, minden törekvése arra irányul, hogy örömet szerezzen ennek a közönséges asszonynak, aki nem tudja megérteni fiát. Stéphane érettségire készül, bár nincs sok reménye rá, hogy sikerüljön, mert minden erőfeszítés mellett is gyenge tehetségű. De az Isten megsegíti, leteszi az érettségit jó eredménnyel. Micsoda boldogság! Ő az együgyű, akit egy kicsit mindenki lenéz, még anyja is, sikert aratott.

Deschantresné azonban nem mutat olyan örömet, mint Stéphane remélte. Egy hideg csók a homlokára - mindössze ez a jutalma hosszú hónapok fáradtságos munkájának. De mégis történik valami váratlan, ami nagy örömet okoz Stéphane-nak. Anyja elfogadja egyik rokonának, Ferramus doktornak a meghívását Vic-be, s rövidesen utrakelnek. A nagyváros bezártságához szokott fiú először kerül közeli kapcsolatba a vi-

rágzó természettel. Ugy érzi, hogy új emberre lesz,
 szívét mélységes boldogság tölti el és hála a jó
 anya iránt, aki ezt az örömet meghozta neki. Az ál-
 nodó gyermekből egyszerre férfi lesz, a természet
 szépsége mellett észreveszi a nőt, s első szerelmé-
 nek tiszta rajongásával beleszeret unokanővérebe,
 Ferramus doktor feleségébe. De mialatt Stéphane
 lelkében csodálatos változást hozott létre ez az új
 boldog és szabad élet, Deschantres-né is rövid idő
 alatt meglepően megváltozott. Nyoma sincs már a
 hosszú migréneknek, az ingerültségnek, melytől any-
 nyit szenvedett Stéphane. Arcáról titkos megelégedett-
 ség sugárzik, kivirul, megszépül. A változás annyi-
 ra feltűnő, hogy még Stéphane is észreveszi, és önkény-
 telenül felmerül benne a kérdés: mi az oka ennek a
 rejtélyes boldogságnak, mely ott ragyog anyjának
 minden szavában, minden mosolyában. Figyelni kezd,
 és ösztöne rávezeti a titok nyitjára. Saját maga
 előtt is érthetetlen ellenszenvét Ferramus doktor

iránt még fokozzák az itt ott elejtett kétértel-
 mű megjegyzések. A gondolat azonban oly szörnyűnek
 tűnik előtte, hogy nem mer a szemébe nézni, és lé-
 lekben ezerszer bocsánatot kér forrón szeretett
 anyjától. Egy napon azonban a véletlen brutálisan
 szétzuzza minden illuzióját. Suzanne Mercier, ez a
 bukott nő, aki Stéphane tanárát hálózta be, dühében
 a szemébe vágja, hogy az anyja szeretője Ferramusnak.
 Stéphane életére elviselhetetlen teherként neheze-
 dik ez az első pillanatban lehetetlennek hangzó vád.
 Lelkibékájének vége, élete ezután örökös forrongás,
 hardosó kétely, és mind hevesebben megnyilvánuló
 vágy a bizonyosság után. Agyában kavargóknak, elő-
 tűnnek, majd újra elmerülnek, szavak, mozdulatok,
 nevetések, melyek most mind új jelentést nyernek, és
 nem hagynak neki nyugtot. A bizonytalanság annyira
 gyöttri, hogy most már minden gátlását levetve tudni
 akar. Kémkedik, figyel, anyját egy percre sem hagyja

magára egész addig, míg ez hálósobájába nem tér. De Stéphane még akkor sem nyugszik, zaklatott szí-
vel, szörnyű félelemmel figyel minden neszre az éj-
szakában, míg végre megkapja csalhatatlan bizonyi-
tékat annak, hogy anyja valóban kedvese Ferramus-
nak. Kiábrándulása, kétségbeesése olyan nagy, hogy
nem bírja tovább elviselni az életet. Elrohan ha-
zról és a folyóba öli magát.

A regény tárgya emlékeztet Maupassant:

Pierre et Jean c. regényére, mely abban az évben je-
lent meg, mikor Estaunié befejezte az Un Simple-t.
Félve a plágium vádjától, Estaunié irt Maupassant-
nak, aki egy négy oldalas levélben válaszolt, melyet
az Un Simple előszavának szánt. Estaunié azonban az
szerénységből nem adta ki ezt a levelet, hanem
Maupassant-nak ajánlotta első művét./John Charpen-
tier/. Bár tárgyára nézve hasonló a két mű, mégis-
jelentékeny köztük a különbség is. Maupassant regé-

nyében jelentős szerepet játszik az irigység az idősebbik fiu részéről, s a probléma megoldása is valószínűbb. Pierre elhagyja a szülői házat és a várost, s új életet kezd. Stéphane a halált választja, számára nincs más kiút. Rendkívüli érzékenysége érthetővé teszi ezt a végzetes lépést. Estaunié visszaemlékszik saját ifjúságára, mikor az *Un Simple*-t írja. Stéphane is apátlan árva, mint ő, neki sincs a tanuláson kívül más szórakozása. De a külső hasonlóságoknál jelentékenyebb a belső, az az igazságkutató lélek, mely annyira egyéni sajátja Estauniénak. Első művének stílusa még nyers, érzik rajta a naturalizmus hatása. Az *Un Simple* még korántsem mutatja meg az író művészi egyéniségét. Csupán azok a részek, ahol Stéphane vivódásait tárja fel megragadó művészettel sejtetik a "titkos élet" nagy költőjét. Stéphane egyébként nem képzelt alak. Estaunié egyik tanítványát örökíti meg benne, aki

szenvedélyesen ragaszkodott hozzá és tragikus körülmények között halt meg.

A következő mű, Bonne Dame inkább kitűnő és eleven portrait, mint regény. Estaunié édesanyjának ajánlotta ezt a regényt, mely az anyai szeretet himnusza.

Bonne Dame, a nemesi családból származó leány rangján alul ment férjhez, atyja nagy ellenkezésére. Husz évi boldog házasság után előzvegyül, csagyony és támasz nélkül marad leányával Germaine-el. Nehéz sorsát büszkén, panasz nélkül viseli. Éppen olyan mosolygó, kedves és szeretetreméltó marad, mint ezelőtt volt, ezért kapja a Bonne Dame nevet. Leányával együtt egy nagynénjénél huzza meg magát, szó nélkül tűri a gazdag vénleány minden szélyséjét, abban a reményben, hogy Germaine némi hozományt fog tőle kapni. Ez a reménye valóra válik. Germaine férjhez megy, és Bonne Dame mindenét oda-

adja, maga pedig szerényen elvonul egy másik város-
ba, hogy ne zavarja a fiatalokat. De az elkényezte-
tett leány nem értékeli kellőképen anyjának hősi es-
zélyét. Boldog szerelmében egyre jobban megfe-
ledkezik róla, levelei mind ritkábbak és mind hide-
gebbek lesznek. Bonne Dame látja jól mi megy végbe
gyermek lelkében, és féltékeny lesz a vejére. Elha-
rázozza, hogy meglátogatja Germaine-t. Az ellentét
azonban közte és veje közt már a harmadik napon
cinos veszekedésben robban ki, mely véget vet lá-
togatásának. Elhagyja leánya házá, hogy soha vissza
ne térjen. Az anyai harag azonban nem tart sokáig.
Szeretete győzedelmeskedik sértett önérzetén, és vál-
tozatlan gyöngédséggel nyújt segítő kezét, mikor
Germaine férje tönkremegy. Házába fogadja őket, s
lemond minden kényelméről, hogy jól érezzék magukat
nálá. Boldog, hogy leányát ismét maga mellett tudja,
de öröme nem tart sokáig. Hamarosan észreveszi, hogy
fölösleges a saját otthonában. Fájdalma nagy, de

áldozatkészsége még nagyobb. Kiharcol magának egy helyet az előkelő családból származó agg hölgyek menedékházában, és végleg elhagyja otthonát. Ezzel az áldozattal azonban örökre megnyeri magának Germaine szívét. A fizikai távolság közelebb viszi hozzá az elvesztett gyermeket. Bonne Dame-nak derűs megbékélt öregség jut osztályrészül, leánya gyöngéd levelei balzsamot hoznak minden fájó sebére.

Estaunié művészi realizmussal alkotja meg kedves hösnőjének alakját. Bár egész szeretete és rokonszenve Bonne Dame-é, teljes tárgyilagossággal tárja fel hibáit is. Bonne Dame, a szerető jó anya feltékenységében, veszekedő, szörszálhasogató anyósá lesz. De legyőzi önmagát, s ezzel eltűnik ragyogó jelleméről minden árnyék. Jutalma a csendes megelégedettség, melyet semmiféle vihar fel nem dulhat.

Estaunié a Bonne Dame-ban már megsejti azt

a kettősséget, mely a legtöbb emberi léleknek sajátja. Érdeklődését egyre jobban leköti a lappangó tragédia a külsőleg egyszerű, mindennapi emberek életében.

A probléma mélyére először a „La Vie secrète” című regényében hatol.

Montaigu-ben a Haute Garonne vidékén él Noémi Peyrolles, a gazdag, paraszti származású vénleány. Ővé a község legtekintélyesebb háza, ő örökölte a legjobb földeket, de mit ér a vagyon annak, aki egyedül van. A helység intelligenciája: Paffin abbé és Lethois ur minden csütörtökön Whist partira jönnek Noémihez, ez az egyetlen esemény, mely megtöri mindennapjaik egyhanguságát. Ez a hetenkint megismétlődő kártyaparti az egyetlen kapcsolat a három idegen között. Ki sejtene, hogy ennek a három kimért, hideg kispolgárnak a lelkében titkos szenvedélyek lappanganak kirobbanásra készen. A

végzet egy jelentéktelen esemény közbejöttével megadja a jelt: a bomba robban, s a szürke életek átöröhetetlen kerete ezer darabra hull szét.

Lethois ur meghívja Thérèse Wimereux-t két hétre. Thérèse-t már ismerjük a L'Épave-ból, tudjuk milyen hőiesen kelt holt atyja szabad eszméinek védelmére. A vidék bigott polgárai azonban elfordultak tőle és Hoémi, aki hű képviselője a közvéleménynek, mélységesen megbotránykozik Lethois ur érthetetlen lépésén. Csakhogy Lethois-t nem a humanizmus és az eszmék tisztelete vitte arra, hogy házába fogadja Thérèse Wimereux-t, hanem önző érdek. Félte őrzött titka, tudományos ambíciója a megvalósulás felé közeledik, és azt reméli, hogy Thérèse révén, kinek atyja tagja volt az Institut-nak, kapcsolatot talál a tudós világgal. Lethois éveken keresztül tanulmányozta a különböző fajtaú hangyak életét, és azt remélte, hogy a rovarélet

törvényszerűségeinek kutatása rá fogja majd vezetni a legtökéletesebb emberi államforma feltalálására. Mert a hangyák állama tökéletesebb, mint az emberi állam. A rovar születése pillanatától kezdve ösztönösen teljesíti feladatát az időjárás viszonyosságai ellenére. Az ember pedig születésétől kezdve mindjobban elfelejti mindazt, ami létfenntartásához szükséges. Ilven utopisztikus álmok töltik be Methus ur életét. De mielőtt gondolatait írásba vehetné, a végzet lesújt rá: megvakul, és így reményei örökre meghiusulnak. Összeomlik lelkiileg és nem sok kell hozzá, egy könnyebb betegség mindössze, hogy a benső összeomlást a halál fejezze be.

De a gógós, hideg Noémi Peyrolles-t is gondok gyöttrik. Végignéz virágzó földjein, tekintélyes házában, melyet némi nagyzeláással kastélynak nevez, és felmerül benne a fájó kérdés: miért van a nagy jómód, ha nincsen örökös. Az öregség egyre fenyegetőbb

közeleg, s Noémi mind többet gondol elhalt bátyjának fiára, az egyetlen élőlényre, aki hozzá tartozik.

A családi büszkeség tiltotta eddig, hogy magához hívja a fiút. Atyja egykor kitagadta Noémi bátyját, mert törvénytelenül együtt élt azzal a nővel, akit szeretett. Ettől kezdve semmit sem tudtak róla a családban. Halála után gyermeke sokat nélkülözött. Noémi többször kapott könyörgő levelet a gyermek anyjától, és küldött is nekik pénzt, de gőgje nem engedte meg, hogy közelebbi kapcsolatot vegyen fel velük, bár titokban vágyódott unokaöccse után. Most, hogy a magány egyre nyomasztóbban nehezedik rá, elhatározza, hogy fölkeresi a egyetlen vérrokonát. A véletlen segítségére siet. Marc is közeledni akar nagynénjéhez, nem szeretetből, mint az később kiderül, hanem érdekből. Egy napon megérkezik Montagu-be Noémi nagy boldogságára. Öröme azonban hamarosan szertefoszlik, mikor megtudja Marc látogatásának

célját. Marcnak pénzre van szüksége, hogy megmenthesse beteg kedvesének életét, aki gyermeket vár. Noémi felháborodik. Szigorú erkölcsi felfogása megbotránkoztatatlannak tartja, hogy Marc egyházi áldás nélkül él együtt egy nővel. Ugy tűnik fel előtte, hogy újraéled a múlt, s Marc is atyja nyomdokait követi. Elvei ellenére hajlandónak mutatkozik megadni Marcnak a kívánt összeget, azzal a feltétellel, hogy véget vet bűnös életmódjának, és elhagyja kedvesét. Marc visszautasítja ezt az ajánlatot, és haraggal a szívében elhagyja Noémi házat örökre. Noémira nehéz napok következnek. Ujra és újra átgondolja a történeteket, és egyre jobban bánja, hogy elengedte Marcot. Most már elítéli szíve mélyén az atyai szigort, mely elűldözte a bátyját a háztól, s mindjobban fájni neki, hogy ő is ugyanazt a bűnt követte el unokaöccsével szemben. Hogy lelken könnyítsen, gyónni megy Taffin abbéhoz. Nem sejti, hogy a szegény abbéra is



lesújtott a végzet, hogy az maga is lelki válságon
 megy keresztül, és nincsen abban a lelkiállapotban,
 hogy feleletet adhasson kérdéseire. Az abbé nem is
 érzi magát méltónak arra, hogy lelki vezető lehessen,
 mikor ő maga is sötétben tévelyeg. Nem a meggyőződés,
 csupán a megszokás vezeti, mikor helyesli, hogy Noémi
 megvonta a segítséget bűnös életet élő öccsétől. De
 hogyan mondhat ítéletet az, aki maga is kételyek ra-
 ja? Taffin abbé hite megingott, mióta megtudta, hogy
 rajongásának tárgya, Szent Letgarde nem létezik,
 csak képzelt alak, legenda, melynek semmi köze a va-
 lósághoz. Taffin abbé, aki valóságos emberi szerelem-
 mel vette körül ezt a képzelt szentet, s egész hi-
 tét ő rá építette, azt remélve, hogy általa Isten-
 hez juthat, most összeomlik. Életét céltalannak lát-
 ja, és papi hivatásában is kételkedik. Már-már
 elmerül a kétségbeesésben, mikor megtalálja a mene-
 külés útját: az önfeláldozást. Bár hite nem a régi

mégis megmarad papi hivatása mellett, hogy segítséget nyújthasson a szenvedő embereknek.

Noémi Peyrolles is megtalálja a megoldást. Szerete te legyőzi sértett hiuságát, visszahívja Marcot és szürke, önző élete feloldódik a szivéből feltörő anyai szeretet melegében.

Estaunié ebben a regényben először mutat rá a titkos élet, a tudatalatti végzetes hatalmára. Gondolatát Thérèse Wimeroux szájába adja: "La vraie vie est secrète. Le monde est semblable à la mer. A la surface il y a de petites vagues innombrables qui blanchissent, écument, se battent, disparaissent.. mais plus bas les courants circulent, invisibles, et ce sont eux qui poussent les navires". Tudatalatti törekvéseink irányítják életünk hajóját, a leghétköznapi ember is rejteget lelke mélyén egy titkot, mely elválasztja őt a többi embertől. Lethois ur senkinek sem beszél tudományos törekvéseiről, Noémi Peyrolles-ról nem tudja senki, hogy titokban szere-

tetre vágyik és ki gondolná, hogy Taffin abbénak nem elég az egyház által elismert szentek sokasága, hogy valami személyesebb, közelebbi kapcsolatra vágyik az égiekkel, és ezt egy képzelt szenten keresztül reméli megvalósítani. Jelentéktelennek tűnő kis titkok, de veszélyessé válnak abban a pillanatban, mikor a valóság szétzuzza az álom világát. A sima eseménytelen életek egyszerre drámai feszültséggel telnek meg. A hős válaszüton áll: vagy lemond önmagáról, vagy megsemmisül. "Tous ceux qui se donnent sont élus!" mondja Estaunié. Csak az önzés öl. Lethoist nem a betegség öli meg, hanem az önzése, mely lehetetlenné teszi összeomlott életének újjáépítését. Noémi és Taffin abbé új célt találnak, melyért érdemes lesz tovább élni még akkor is, ha igazi álmaik sohasem is válhatnak valóra.

A megoldás, a kiengesztelődés azonban csak

akkor lehetséges, ha a szív megnyilatkozik, ha le-
vetve gögjt megalázkodik. Vannak, akik egész éle-
tükben hordoznak egy bűnt, melyről senki nem tud.
Már már azt hiszik, hogy vétük örökre rejtve marad,
mikor a végzet kérlelhetetlenül lesújt rájuk, s a
bűnhődés nem marad el. A bűn, amelyet egykor elko-
vettek ráveti árnyékát a következő nemzedékre is,
és nincs nagyobb büntetés, mint látni az értetlenok
szerveződését a mi vétkeinkért. Ezt a gondolatot fe-
jezi ki Estaunié következő regényében:

"Les choses voient-ban.

A bűnös anyának tehetetlenül kell végig-
néznie gyermeke gyöttrődését. Ez számára a legkemé-
nyebb büntetés. Az ember rövid élete nem elegendő
ahhoz, hogy figyelemmel kísérhesse generációk sor-
sát. De a dolgok túlélnek az embert, s hallgatag ta-
nui lesznek több nemzedék minden titkos cselekedetén-
kének és indulatának. A dolgok látnak, érznek,

sőt egy este még beszélni is kezdenek.

Egy régi dijeni ház eladó. Az új tulajdonos minden bútort elvitet, csak egy régi órát, egy tükroét és egy szekreteret felejtene a padláson. A múlt három hallgató tanúja az utolsó estén megtöri a csendet, s még egyszer utoljára felidézi a múltat. Az óra kezd.

Valamikor a konyhában állt ez a régi ingaóra és sokszor akadt meg rajta egy szenvedélyes fiatal házvezetőnő sötét tekintete. A tragédia úgy kezdődött, hogy Noémi Pégu beleszeretett a ház urába, Marcel Clérabault-ba. Noémit, a törvénytelen gyermekeket egykor irgalomból fogadták a házba. Rose Clérabault, Marcel elhunyt felesége szerette, s Noémi ennek a vonzalomnak köszönhetette, hogy asszonya halála után sem bocsátották el. Marcel Clérabault imádta a feleségét bár tudta, hogy ez hűtlen hozzá, s hogy Noémi a cinkostársa. Mialatt azonban

Noémi asszonyának hozta és vitte a lángoló leveleket, ő maga is bűnös szenvedélyre rabja lett. Asszonya halála után csak egy vágy fűti, sarkalja: elfoglalni az elhunytnak a helyét. Szereti Clérabault, de nem egészen önzetlentül. Szerelmébe belevegyül a bűnös kívánczóság a vagyon és tekintély után. Ő, a törvénytelen gyermek, tagja akar lenni annak a társadalomnak, amely eddig kirekesztette. Ifjúságának számtalan megaláztatása kér elégtételt ebben a szenvedélyes, sürgető felfelétorekvésben. Nem kételkedik abban, hogy célját eléri; amire ilyen forrón, ilyen erőszakosan vágyunk azt egyszer meg kell kapnunk. Egy napon azonban vetélytárs jelenik meg. Clérabault unokatestvére, egy bájos fiatal asszony érkezik a városba, hogy ott várja be válópörét, melynek ki-
menetelétől függ további sorsa. Clérabault felajánlja neki otthonát, így Noémi szemtanúja lesz annak a kezdődő szerelemnek, mely kettojük között szövődik.

Féltékenysége egyre nő, míg végül is végzetes lépésre csábítja. Különös véletlen folytán a fiatalasszonyt is Rose-nak hívják, mint Clérabault elhunyt feleségét. Ez adja Noéminek az ötletet vetélytársa tönkretételére. Az elhunyt szerelmes levelei közül kiválaszt egyet, meghamisítja a dátumát, s Clérabault ajtaja elé ejti. Ez sértett szerelmének vak dühében kitasítja Rose-t a házból, és kijárja, hogy a válóperben hibásnak mondják ki, és így elvegyék tőle a gyermekét. Rose nem bírja elviselni a fajére zúduló csapásokat és megöli magát. Kévéssel ezután Clérabault rájön Noémi bűnére. Gyűlölete iránta egyre nő, s hogy kegyetlen bosszút állhasson rajta, elveszi feleségül. Közös hálószobájukban azonban felállítja az áldozat patréját, hogy Noémi egy percre se feledhesse szörnyű tettét. Noémi fellázad erre a kegyetlen gondolatra, a fiatal házasság között gyilkos veszekedés támad, mely Clérabault éle-

tébe kerül.

Eddig mesélt az óra, s most a tükör folytatja a történetet. 25 év múlt el azóta, hogy Marcel Clérabault-t az agyszélhűdés megölte. Noéminek egy leánva született rövid házasságából - Line. Vágyai azonban nem teljesedtek, a bűnös uton szerzett vagyon nem okozott neki semmi örömet. Clérabault családja, s az előkelő dijoni társaság nem fogadta be. Meg kellett elégednie a jegyző, néhány pap és a tanító társaságával. Ezen felül még súlyos betegség lepte meg. Megbénult, s mint élettelen báb kezekecs kocsijához kötve morzsolgatta egyhangu napjait. Egy napon azonban végre öröm szállja meg fáradt szivét. Clérabault unokatestvére, Richereau jelenik meg nála, hogy megkérje Line kezét fia számára. Noémi boldog. Ime a várva várt pillanat. Tudja jól, hogy ez a házasság megnyitja előttük a gögös rokonság, és a jó társaság eddig bezárt ajtóit.

Line élete simán fog gördülni, nem kell majd annyi megaláztatást elszenvednie, mint anyjának. Örömet azonban nem árulja el, mert tudja jól, hogy a Pichereau családot egyedül Line vagyona csábítja. Nem ad végleges feleletet az öreg Pichereauinak addig, amíg leányával nem beszélt. Egy percre sem kételkedik Line válaszában. Tudja, hogy Line nem ismer senkit, így bizonyára örömmel fogja fogadni Juste Pichereau kezét. Legnagyobb meglepetésére Line visszautasítja az ajánlatot. Olyan szenvedélyes ellenkezéssel fogadja a házasság gondolatát, hogy Noémi gyanút fog. Kétséggel Line szerelmes - de vajjon kibe? Hogyan tudja meg, hogyan járjon utána, mikor betegsége kerekese székéhez láncolja. De Noémi minden áron tudni akarja az igazat, és olyan kitarthatással veti bele magát a küzdelembe, hogy végül is megtudja, hogy leánya titokban szokott találkozni egy férfivel. Haragjában elbocsátja a hűteln szol-

gálót, Line büntársát, aki bosszúból elmondja Pichereau-nak Line titkát. A szegény leány gyermeket vár és kedvese elhagyta. Pichereau újra eljön Noémihez, de most már nem kér, hanem követel. Azt kívánja, hogy együtt lakhasson a fiatalokkal Noémi házában. Ha Noémi tiltakozik, fölfedi Line titkát Juste előtt. Noémi nem tehet mást, beleegyezik. Érti, hogy ezt a büntetést megérdemelte.

Most a szekreter veszi át a szót. Line férjhezment Juste-höz és meghalt ugyanabban az évből, mint Noémi, miután világra hozta fiát, Claude-ot. A régi ház elárvult, csak hárman éltek már benne: Juste, Claude és az öreg Pichereau. A három férfit fojtogatja a ház titkokkal terhes atmoszférája. Claude találmányokon dolgozik, melyekre sok pénzt költ. Juste mindent megad neki, dacára annak, hogy a sok kiadás fenyegeti vagyona épségét. Egy napon idegen férfi tűnik fel a városban. A házat szeretné megvenni, s nagy összeget ajánl fel érte. Juste már hajlandó

lenne eladni, mert pénzre van szüksége, de atyja
 semmiképen sem akar beleegyezni. Ismételten szemé-
 veti Claude-nak, hogy sokat költ. Kinos jelenet tá-
 mad nagypapa és unoka között és Claude haragjában
 odavágja nagyapjának, hogy csak atyja akaratát is-
 meri el a házban. - Előbb tudnod kellene, hogy ki
 az - vág vissza az öreg Pichereau dühtől elvakultan,
 mert a vevőben ráismer Line egykori csábitójára. Az
 hiszi gyógyíthatatlan sebet vágott Juste szívére, de
 ezt jósága, emelkedett lelke megvédi az ütéstől.
 Pichereau nem tudja, hogy Line esküvője előtt mindent
 bevallott Juste-nek, és, hogy Juste megbocsátott.
 Claude-ot ő nevelte fel anyja emlékének tiszteleté-
 ben, ő csinált belőle embert, s a lelki kapcsolat
 köztük között erősebb, mint a vér köteléke. Juste
 szívében nincs már semmi gyűlölet. Valamikor meg-
 akarta ölni Line csábitóját, most, hogy itt áll e-
 lőtte nem emeli ütésre a kezét. Az önvád erősebb
 büntetés lesz számára minden földi igazságszolgá-

tatásánál, ha valóban szerette egykori áldozatát, Juste pedig kitarja karját igaz atyai szeretettel Claude felé. Elhagyják a házat örökre, s megindulnak az új, szebb jövő felé. Noémi bűne nem vethet többé árnyékot életükre. Juste nemes cselekedetén megtörik az átok, s a régi tragédiának csak az emléke marad meg. - A butorok elhallgatnak. Elmondták a ház történetét, s most az éjszaka csöndjében úgy tűnik, hogy a halottak visszatérnek ezen az utolsó estén, hogy örökre búcsút vegyenek a háztól, tragikus életük színhelyétől.

Mint már említettük, Estaunié abban az évben fejezte be ezt a regényét, mikor édesanyja meghalt. A fájdalmas veszteségre nem birt belenyugodni soha. Nem lehet az, hogy a halál örökre elragadja tőlünk azt, akit a legjobban szeretünk. Egyre bizonyosabban érzi, hogy a drága halott nem ment el egészen, ott jár kel most is a házban a megszokott régi butorok között. Hangja ott zenél az esti csöndben: int, óv

biztat, s a virágok illatából az ő szeretete árad szét az elhagyott otthonon. Róla beszél minden régi tárgy, s finom kezének subanó érintésére meglibben a függöny, melyet egykor ő himzett. Estaunié mindjobban átérzi azt, hogy az élet futó pillanat csupán, és a halál nem lehet az utolsó állomás. Kell lennie egy másik világnak is, ahol az élet örök és az elmúlás már nem diadalmaskodik rajtunk.

A "Les choses voient" egyike Estaunié legszebb regényeinek. Dijon az író szülővárosa. senki sem tudja nála igazabb művészettel életre kelteni a francia kisváros elfojtott szenvedélyektől izzó életét. A régi házban valószínűleg otthonát írja le, ahol gyermekeveit töltötte. Estaunié azonban nem csupán leírja, megmagyarázza a körülötte lévő dolgokat, mint a naturalista írók, hanem spiritualizálja még az életelen tárgyakat is. A dolgok hű tükörképei az emberi életnek. Egy háznak stílusa, berendezése kifejezi a benne lakók gondolkodásmódját, érzelmeit, törekvéseit.

Estauniénál a dolgok érző lények, akik együtt örül-
 nek, félnek, szomorkodnak és lázonganak környezetük-
 kel. Ők a néma tanui sok rejtett bűnnek, sok titok-
 ban elsírt könnynek. A magány óráiban ők hallják meg
 a vergődő lélek jajszeit, melyre nem figyel senki.
 A magány félelmetes, misztikus erő, áthatolhatatlan
 fal ember és ember között. Mindenütt jelen van, még-
 sem tudunk róla, mint ahogy nem veszünk tudomást a
 levegő súlyáról sem, mely ránk nehezedik. "La soli-
 tude c'est quelque chose du dedans" - mondja Estaunié.
 Lélekből fakad és nagy ürességet teremt körülöttünk.
 Nem függ külső dolgoktól, éppen úgy szenvedhetünk tő-
 le egy elárvelt házban, mint a társaságot forogtagá-
 ban. Nem mindig jelent egyedüllétet. Odaférkőzik a
 legboldogabb, legszeretete házaspárok közé is, és sü-
 rü ködbe burkolja a szíveket, hogy egymásra ne talál-
 hassanak. A magánynak sokféle arca van. Estaunié a
 "Solitudes" cím alatt összegyűjtött három novellában
 élénkvarázslat belőle egy néhánvat.

I. Mlle Gauche.

Ismét Dijonban vagyunk. A "Les choses voient"-ből ismert családi házzal szemben most is, mint mindig ott himezget Mlle Gauche szobájának ablakában. A csipkefőköttől alól kifehérlik virágszerű arca, melyen az elfutó évek alig hagytak nyomot. Ott ül az ablak mögött, mely elválasztja a várostól, az emberektől az élettől. Egyszül van, szülei elhaltak régen, nincs rokona, sem ismerőse. Valamikor ő is olyan eleven, boldog fiatal leány volt, mint a többi. De tizenhat éves korában megbetegedett. Az egykor oly fürgé kis-leány azóta csendesen, mozdulatlanul kénytelen ülni karosszékeiben. Élete négy fal között telik el, s nem tud a való életéről semmit. Bár nem tartozik semmiféle emberi közösségbe, mégsem szenved a magánytól, nem is ismeri. Lelke egy mély tengerszemnek tiszta tükré, melyen nem szánt semmiféle vihar. Így telik el az ifjúság, az érett kor, s már az öregség kopog az ajtón, mikor Mlle Gauche csöndes életét felfor-

gatja egy jelentéktelen kis esemény: egy levél. Vá-
 ratlanul jelentkezik egy unokaöccse, akinek a léte-
 zéséről eddig nem is tudott. A fáradt öreg szívébe
 egyszerre beköltözik egy ismeretlen vendég: az öröm.
 Nem sejtí, hogy az unokaöccs csak az örökségre pályá-
 zik. Csak annyit ért meg, hogy végre valaki hozzá-
 tartozik, az ő vérebel való vér, akire ráparazolhat-
 ja szívének minden elfojtott szeretetét. Nem lesz
 már többé egyedül, lesz, aki megsirassa, aki kiki-
 sérjeutolsó útjára, ha eljön az óra, mikor örökre
 búcsuzni kell. De csalódik. A várva várt rokon csak
 két napot tölt nála, s mikor már úgy látja, hogy az
 örökség biztosítva van, eltűnik újra, hogy soha vissza
 ne térjen. Hiába mennek egy más után a kérő, sürgető
 levelek, nincs válasz. És szegény Mlle Gauche megint
 ott ül az ablakban, de már nem himez többet. Vár.
 Egyre várja vissza a fiút. Aztán lassan elfogja a re-
 mény és vele/gyütt az élet. Mlle Gauche egyre légie-
 sebb, egyre könnyebb, míg egy napon egészen elfog.

eltűnik, s utolsó óráját nem könnyíti meg az, akire oly sokat várt. Fáradt, egyhangu életébe úgy hullott bele a szeretet csodája, mint a villám, s fényénél egyszerre rádőbrent arra a sivárságra, arra a reménytelenségre, mely eddig körülvette. Mikor a fény utolsót lobbant ráborult lelkére az a rojtogató magány, melyet eddig nem ismert, s amelyet elviselni nem tud. De Mlle Cauche legalább elismarta bánatát a hűtlen fia után. Gyötrelmesebb az a bánat, melyet mosolyogva, a boldogság hamis mezében kell elviselni.

II. Monsieur Champel.

A Champel házaspár gazdagságban, fényben él. Ideálisabb, boldogabb házasságot képzelni sem lehet. Ki sejtene micsoda tragédia lappang a szívük mélyén, milyen engesztelhetetlen gyűlölet válsztja el egymástól a mindig mosolygó házasségeket. Egy napon a hosszú éveken át elfojtott gyana, vád és gyűlölet egy szenvedélyes, kétségbeesett vallomásban kirobban Champel ur szívéből. Tragédiája ott kezdődött

mikor egy napon eltűnt a házból természetes leánya,
 Henriette. A Leány megszökött csábitójával, de vajjon
 mi vihette erre a végzetes lépésre? Azon a szomorú
 reggelen, mikor megtalálta leánya búcsúscrait, egy
 elégedett, gúnyos kis mosolyt vélt felfedezni fele-
 sége szemében. Lelkében gyökeret vert a gyanu. Hát
 ő üldözte el a háztól, hiszen nem volt édes gyermeke.
 Hogyan tudhatná meg az igazságot mikor az, akit egy-
 kor úgy szeretett, egyre jobban eltávolodik tőle.
 Champel ur magáramarad a gyöttrő kettel, mely meg-
 mételyezi az életét. És alátszólag boldog, házaspár-
 titkon figyeli egymást, mint két ellenség. Hasztalan.
 A szívet áthatolhatatlan fal védi, s zárt ajtait nem
 tudja megnyitni sem a szeretet, sem a gyűlölet. Sor-
 sunk a magány, s amíg élünk egyedül járjuk utunkat.
 A hozzánk legközelebb állók valójában távolabb van-
 nak tőlünk, mint a leghalványabb csillag és csak a
 halál dönti le a válaszfalat a lelkek között. De ha
 már szeretteink áttörték a földi élet korlátait

egyszerre beszélni kezd a csönd, amit maguk után hagytak. Akkor már nincs többet kétely és lázongás, csak szeretet és megértés.

III. Les Jauffrelín.

A Jauffrelín házaspár elvonul a világ zajától, hogy egyedül szerelmének élhessen egy kis faluban a Léman partján. A szív azonban nincsen békére teremtve. A nagy csöndben, mely körülveszi őket jobban figyelnek a lélek mélyéről feltörő disszonáns hangokra, s boldogságukat hamarosan megrontja a gyanu. Pierre féltékeny feleségének serdülőkori szerelmére. Az asszony tudja, hogy férje szenved, hogy oktanul gyótri magát, de tehetetlenül áll mellette. A szívnek megvannak a maga titkos, kérlelhetetlen törvényei, melyek még szerelmünkénél is erősebbek. Önkénytelenül bezárul, ha valaki erőszakkal próbálja megnyitni kapuit. Benső életünk csak a miénk, és szívünk magányát senkivel meg nem oszthatjuk. "Se chercher, avoir l'illusion de se trouver, ne se

trouver qu'à demi, puis devenir l'un pour l'autre une habitude tantôt agréable tantôt subie, s'estimer quelquefois, se tolérer presque toujours, rarement se détester tout à fait" - ez életünk törvénye.

Arlette nem tud segíteni Pierre-n bármennyire szeretné is megmenteni a szenvedéstől. A bizonytalanság végül is öngyilkosságba kergeti férjét. Arlette-re lesújt az a bánat, amelyre nincs vigasz.

Estaunié pesszimizmusa egyik regényében sem annyira nyomasztó, mint ebben a három novellában. Maga is menekülni akar a reménytelenségből, ezért keresi célját, értelmét a sok oktalanszenvedésnek. Végtelen elhagyatottságunkban egyetlen vigaszunk az Istenbe vetett hit. A szenvedés pedig az út, mely a végtelen felé visz.

Ezt a gondolatot fejti ki az APPEL DE LA ROUTE-ban

Az 1914-es világháború után három barát találkozik a Café de la Paix teraszán. Három harcos,

aki most visszatér a nyugodt polgári életbe, mely
 korántsem rejt kevesebb veszélyt, mint az első tűz-
 vonal. A háború szenvedése kollektív; részben az em-
 beriségre, mint egy rohanó áradat, s a fegyverek za-
 rában nem halljuk meg lelkünk titkos hangjait. De a
 béke csendes, egyhangú, s ott leselkedik ránk a ma-
 gány. Az igazi tragédiák a szívből játszódnak le, s
 mincsem semmi köztük a külső eseményekhez. A szenved-
 és pedig nem kímél senkit, egyformán sújt bűnösre,
 ártatlanra. - Akkor hát értelmetlen és igazságtalan
 kiált föl kettő a barátok közül. - Nem, csak mi
 nem értjük meg a célját, - feleli a harmadik. De a
 théória nem elegendő ahhoz, hogy tisztán lássunk. A
 három barát eg-egy történetet mond el, hogy tételét
 igazolja. De három különálló történet helyett ^{arokban} egy az,
 amit elbeszélnek. A véletlen különös játéka folytán
 ugyanannak a családi tragédiának voltak külön-külön
 tanúi. A három történet kiegészíti egymást, s meg-
 nem értett motívumokra fény derül, s végül is felele-

tet kapunk a felvetett kérdésre.

Pierre Duclos kezdi. Történetének színhelye Semur, kis város a Côte d'Or-ban. Egy este beteghez hívják. Így ismerkedik meg a Lormier családdal, a tanuja lesz tragikus sorsuknak. Geneviève Lormier csunya leány, élete egyhanguan telik. Anyja halála után édesapja az egyetlen társasága. Ott ül nap-hosszat toronyszobájának ablakában és szemmel tartja a kisvárost. Mindenkit ismer, bár csak ritkán jár ki. Atyja féltékenyen imádja, csak őérte él, neki gyűjt vagyont. Annál nagyobb a gyöttrődése, mikor rájön, hogy közé és Geneviève közé egy titokzatos harmadik állt, aki elrabolta tőle leánya szeretetét. Ki lehet ez az idegen? Hiszen Geneviève nem ismer senkit. Még is bizonyos benne, hogy ez a rejtélyes harmadik létezik. De ez még nem minden. Látja, hogy Geneviève szenved és nem tud rajta segíteni. Egy napon arra kéri atyját, hogy hagyják el a várost. Kérésre rá belép a karmaelita kolostorba és ott meghal. Lormier

ur értetlenül, vakon áll szemben végzetével. Vajjon
 mi vihette rá Geneviève-t végzetes elhatározására?
 Ki gyújt majd világot ebbe az elviselhetetlen sötét-
 ségben, mely lelkére borul?

A következő elbeszélő, Tinant, megfelel erre
 a kérdésre. Tinant barátja volt annak a férfinak,,
 akibe Geneviève szerelmes volt. Elmondja, hogy René
 de la Gilardiere anyja kívánságára, jött semurbe
 hogy az ottani bankban gyakorlatra tegyen szert.
 Sátyja, Manchon abbé mielőbb meg akarta házasítani,
 hogy szabaduljon tőle. Gyűlöli öccsét, mert tudja,
 hogy az nem atyjának a fia, aki öngyilkos lett, mi-
 kor rájött felesége bűnére. Valfour abbét kéri meg,
 hogy vezesse be René-t a Traversot házba, abban a re-
 ményben, hogy sikerül majd elnyernie Annette Traver-
 sot kezét. Mielőtt azonban a bemutatkozásra kerülne
 a sor, a véletlen egy záporosó alkalmával René utjá-
 ba sodorja Geneviève-t. Megszólítja a lányt, akit sü-
 rü fátyol takar, s engedelmet kér, hogy személynője



alatt tehesse meg az utat az állomástól a városig. A különös szituáció a váratlan kaland izgalmával hat a fiatalokra. René udvarolni kezd, s fiatalos föllángolásában megcsókolja Geneviève-t, aki nem hajlandó nevet és lakcímét elárulni. Ez a rövid együttlét eldönti mindkettőjük sorsát. Geneviève, aki már régóta figyelte René-t toronyszobája ablakából, egyszerre szenvedélyes szerelemre gyullad iránta. René azonban hamar elfelejti futó kis kalandját az ismeretlennel. Még aznap este megismerkedik Annette Traversot-val, és a leány bájos lénye annyiira megragadja, hogy már a második találkozás alkalmával szerelmet vall, és megkéri a kezét. Bár eljegyzésüket René anyjának megérkezéséig titokban akarják tartani, rejtélyes módon mégis híre terjed a városban. A kisváros közvéleménye ettől kezdve mint kórus az antik tragédiákban, befolyásolja az eseményeket és dönt a hősök sorsa felett. René nem is álmodja, hogy ártatlan kalandjá-

nak hősnője fonja körülötte a hálót. Suttogni kezd-
 nek René származásáról. Miért viseli a La Gilla dière
 nevet, mikor bátyja, az abbé csak Manchon? S a köz-
 tudatba beférkőzik a gyanu. A kósza híreket megerő-
 sítí Manchonné várt látogatásának elhalasztása. A platy-
 ka végül is René fülébe jut. Megrendítő hatással van
 rá. Azonnal anyjához utazik, hogy magyarázatot kér-
 jen. Manchonné, akit eddig anyai féltékenysége tartott
 vissza attól, hogy fia házasságához beleegyezését
 adja, most megijed, s hogy René gyanuját eloszlassa,
 mindenbe beleegyezik. Levelet ír a Traversot család-
 nak, melyben a szokásos formák között megkéri Annett
 kezét fia számára. Már-már úgy tűnik, hogy kiderül a
 borus ég a fiatalok fölött, mikor mint fenyegető vég-
 zet megjelenik Geneviève Lormier. Most már nem titkol-
 ja sem nevét, sem arcát, melyről föllebbanti a fátyolt,
 de még érzelmeit sem. Mert Geneviève nem felejtett el
 semmit, és azok közül való, akik csak egyszer szeret-

nek életükben. Megfenyegeti Renét, hogy ha nyolc napon belül fel nem bontja eljegyzését, erőszakkal fog közbelépni. A fenyegetését valóra is váltja. Pontosan nyolc nappal látogatása után eltűnik egy nagy köteg bankjegy az igazgató asztaláról. A gyanú Renére hárul, aki most már sejti, hogy Geneviève keze van a dologban. Mikor a véletlen újra összehozza a leánnyal keserű szemrehányást tesz neki. Geneviève látja, hogy az, akit oly szenvedélyesen szeret sohasem lehet az övé, a fájdalmának végső örületében odavágja Renének, hogy nem hazudott akkor, mikor törvénytelen származását hirtelente. "Kérdezze meg a bátyját" - ez az utolsó mondat zúg, zakatol René fejében mikor Geneviève-t otthagya hazarohan. Azonnal Párisba utazik Manchon abbéhoz, a bátyjához. Mikor megtudja az igazat minden összeomlik benne. Elhagyja Páris anélkül, hogy anyjától búcsút venne, beáll az idegen légióba, és rövid időn belül meghal. Manchon-né pedig hasztalan keresi fiát semurben ugyanazon a napon,

mikor René Párisban megtudja az igazságot. Nem is látja viszont többé soha. Geneviève pedig hasztalan kutat René holléte után. Az utolsó hír, amit róla kap halálának híre. Érti, hogy bűnét nem menti végszetes szerelme, itél önmaga fölött. René halála után nincs már számára élet a földön. Kolostorba lép, és hamarosan követi őt a halálba.

A harmadik elbeszélőtől megtudjuk, ^{hogy} Manchon-né és Lormier ur évek multán találkoznak Versaillesban. A közös tragédia két szenvedő hőse szemben áll egymással, ~~anélkül~~, hogy sejtene micsoda közös szálak kötik őket a fájdalmas multhoz. Valami csodálatos megérzés folytán a két idegen a legfájóbb titkáról kezd beszélni, arról az érthetetlen szenvedésről, mely mindkettőjük életét összetörte. Lormier ur remél valami fényt, mely egyszer eloszlatja majd az életére berülő sötétséget. Manchon-né keresi, kutatja szenvedésének értelmét, de hasztalan. Mindketten megmenekülnek a kétségbeeséstől

mert keresik a megoldást - mondja Estaunié. A végső konkluziót az író Manchon abbé szájába adja, aki megvilágítja Lormier úr előtt a szenvedés igazi értelmét. Nem mint pap beszél, hanem, mint ember, aki nek a lelken kegyetlen vihar szántott végig, aki előtt nem ismeretlen az önvád és a gyűlölet mardosó kinja. Ő mondja ki a regény alapeszméjét: a szenvedés szükséges, mert nélküle sohasem gondolnánk az örökkévalóságra. A szenvedés a hívó szózat a végtelen felé.

Estaunié, aki még férfikora delén is ingadozott a különböző filozófiai áramlatok között, az Appel de la route-ban elérkezik a csúcspontra. Kétségei eloszlanak, problémái megoldást találnak az érett férfi kristálytiszta világnézetében. Ez a világnézet szigorúan katólikus, mely az életproblémák megoldását transcendentális síkra helyezi, abba a misztikus tulvilágba, ahol a földi élet gyötrelmeit

a megbékélés és boldogság váltja fel. Estaunié állásfoglalása azonban merőben különbözik azokétól, akik ezt a világnézetet készen hozták magukkal valamelyik jezsuita kollégium padjaiból. Neki is keresztül kellett mennie a kételvek purgatóriumán, akár csak hőseinek, míg a hit igazságai bizonyosságokká váltak számára. De ami az írónak eleven valóság, a hősök számára nem egyéb távoli perspektívánál, a bizonytalan jövőbe vetett halvány reménynél. A regény nyomasztó hangulatát nem tudja ^{feloldani} az a vigasztaló hit, mely Manchon abbé szavaiból árad. Ezért a regény befejezése kissé mesterséges benyomást kelt. A hősök lelki alkatából nem következik, hogy valóban el fognak jutni az író eszméinek magaslatára. Genevieve minden törekvése a földi boldogságra irányul. Nem hátrál meg a büntől sem, hogy célját elérje. S mikor reményei szertefoszlának, életereje is megtörik. A kolostorban nem a megnyugvást keresi, hanem a jogos büntetést. Elhatározása ítélet önmaga fölött.

René derűs gondtalan lelkét is megtöri a szenvedés és a halál után vágyik. Más megoldás nem nyílik számára. A "Solitudes" vigasztalan pesszimizmusa után az "Appel de la route"-ban a kibontakozás, az enyhülés lehetőségére mutat rá Estaunié, bár ezt hősei sorsában nem tudja kellő meggyőző erővel bemutatni.

De az Istenbe vetett hit mellett van még más itt a földön, ami megment a kétségbeeséstől: az az önfeláldozás. Mondjunk le egyéni boldogságunkról, hogy szívünk darabjaival építsük a másét, s jutalmul nagy békeséget nyerünk.- mondja Estaunié legpoétikusabb regényében az Ascension de M. Baslevre-ben.

Baslevre ur a pontos, rendes hivatalnokmintaképe. Az az ember, akivel számtalanszor találkozzunk utcán, vendégloben, hivatalokban és soha észre nem vesszük. Igazi lényét a hétköznapi külső és a konvenciók áthatolhatatlan gyűrűje veszi körül, hogy senki hozzá ne férhessen. Mi van ennek a hideg,

zárkózott embernek a lelkében? Senki nem tudja és nem is kéri. Baslevre ur 30 évvel ezelőtt jött Limoges-ból Párisba. Auteuil-ben, a Szajna balpartjának ebben a vidéki hangulatu negyedében kibérel egy egyszerű padlásszobát, és 30 év múlva a tekintélyes hivatalfőnök éppen úgy megelégszik ezzel a puritán kerettel, mint a kezdő fiatalember. A dísztelen kis padlásszobának van egy előnye: gyönyörű kilátás nyílik belőle a szürke háztetők fölött.

Baslevre ur mielőtt hivatalába indulna, és munkájából hazatérve elálmodozik néhány percig az elébe táruló panorámán. Vajjon mire gondolhat ilyenkor?

Limoges-ra, a szülői házra, a korán elvesztett anyára? Baslevre ur imádta az anyját és korai elvesztése gyógyíthatatlan sebet ütött a szívére. Lelke kiszáradt, s az évek folyamán elvesztette minden érdeklődését az élettől. A közöny, mellyel távoltart magától minden emberi kapcsolatot védelmet is jelent megalkuvást a sorssal. A végzetten azonban nem le-

het egyezséget kötni. Azon a napon, midőn az ajtón-
 álló egy Gros nevű urat jelent be a szokásos audi-
 enciára, Baslevre ur nem is sejti, hogy ez a láto-
 gatás egy hosszú és fájdalmas korszaknak a kezdetét
 és sok lemondás árán szerzett lelki békéjének a végé-
 jelenti. Gustave Gros harminc évvel ezelőtt iskola-
 társa volt Justin Baslevre-nek. Limoges-ban. Ennek
 a hosszú évek távlatába veszté közös múltnak az em-
 léke teszi érthetővé Gustave Gros különös kívánságát.
 Arra kéri Baslevre urat, hogy járjon közben érdeké-
 ben főnökénél, aki valami szabálytalanság miatt ne-
 heztel rá. Baslevre ur teljesíti egykori iskolatár-
 sa kérését, s valami különös indításnak engedve, nem
 levélben közli közbenjárásának eredményét, hanem sze-
 mélyesen keresi fel barátját a lakásán. A hivatal-
 ban kedvezőtlen információkat kapott róla. Magánéle-
 téről csak annyit tud meg, hogy nős. A hivatalnokok
 személyi adatait őrző kartoték szűkszavú, és semmit
 sem árul el abból, ami lényeges.

Baslevre ur kíváncsiságát fölkelte az a homály, amely Gustave életét körülveszi, s bár valami megmagyarázhatatlan szorongó érzés arra készteti, hogy visszaforduljon a kapuból, leküzdi féltékenységét, becsenget az ajtón. Már maga a ház is jobb benyomást tesz rá, mint azt az információk alapján remélni merte, s meglepése még nagyobb lesz, mikor belép Gustave otthonába. A várt bohémtya helyett barátságos, polgári jómóddal berendezett lakást talál. Baslevre ur már bucsuzik, mikor váratlanul szemben találja magát egy csodálatosan édes arccal. Gustave felesége tért haza. Baslevre urra mély hatást gyakorol ez a se nem szép, se nem csunya egyszerű feketeruhás asszony. nem is az arc ragadja meg, mint inkább a kedves muzsikáló hang, mellyel hozzá szól, és megköszöni azt, amit a férjéért tett. Milyen kedves lenne, ha máskor is eljönne, ha a régi barátságot ismét felujtánák. meghívja Baslevre urat vasárnapra ebédre, és Baslevre ur a nélkül, hogy tudná mit tesz gépiesen megismétli

az asszony szavait: tehát vasárnap, a viszontlátás-
 ra vasárnap. Hazamegy, Lelkében eddig ismeretlen ér-
 zések kavarnak. A szobájába érve először veszi ész-
 re annak sivárságát, elhanyagoltságát. Egy régi fény-
 kép akad a kezébe és egyszerre feltámad a múlt:
 Limoges, a szülői ház és a felejthetetlen anya képe,
 akit a serdülőkor szenvedélyes rajongásával imádott.
 Mi történt vele azóta, hogy elhagyta otthonát? S
 most egyszeriben megelevenednek a szürke párisi évek,
 az az egyhangu, örömtelen 30 év, melyet rideg padlás-
 szobájában és hivatalának íróasztala mellett töltött.
 Nem volt soha semmi szin, semmi melegség az életében.
 Baslevre ur először ébred rá nagy elhagyatottságára.
 De elűzi magától a szokatlan gondolatokat. Mi is hoz-
 ta ki szokott nyugalmából? Igen- az a látogatás
 Gustave-nál. Baslevre ur megretten, hogy az annyi le-
 mondással szerzett lelki békéjét veszély fenyegeti.
 Ir Gustave-nak, hogy a vasárnapi meghívást nem fogad-

ja el. A sors ellen azonban hiába próbál küzdeni. Házfelügyelőnöje kérésére megígéri, hogy másnap fogadni fogja Fouille kisasszonyt, azt az idős tanárnőt, aki több, mint husz éve a szomszédja, és aki egy kéréssel szeretne most hozzá fordulni. Fouille kisasszony helyett azonban Claire Gros-t vezetik be hozzá tévedésből. Gustave felesége bevallja, hogy férje tudta nélkül jött el. Arra kéri Baslèvre urat, hogy fogadja el a vasárnapi meghívást, mint ahogy megígérte. Claire aggódik férjéért, finom ösztönével valami titkot sejt, és azt reméli, hogy Baslèvre ur barátsága visszatéríti majd Gustave-ot a helyes utra. Baslèvre ur nem tud ellenállni kérésének, megígéri, hogy nem hagyja el Gustave-ot és, hogy mindenben teljesíteni fogja Claire óhaját. Érzi, hogy nem tud többé szabadulni az asszony varázslatos hatása alól. Ezzel megkezdődik Baslèvre ur kálváriája. Beleszeret Claire-be azoknak a mély és olthatatlan szerelmével, akik érett korukban szeretnek először.

És mivel tudja, hogy Claire boldogtalan, s megbizonyosodik arról is, hogy Gustave hűtlen hozzá,

levelet ír neki, melyben bevallja szerelmét, és kéri, hogy kezdjen vele új életet. A válasz összetöri minden reményét. Claire ezt írja: "Vous croyez m'aimer? vous ne m'aimez pas. Vous avez ressenti un désir, un goût peut être même assez violent pour prendre le courage de passer outre à des commodités, mais ce n'était pas de l'amour. L'amour est bien autre chose! S'il fabrique du bonheur ce n'est jamais pour lui, mais seulement pour l'autre. Il ne prend rien; il donne tout" - Mig Baslevre ur elérkezik az önzetlen szerelmnek erre a fokára, a lemondás fájdalmas útját kell megjárnia. Szereleme mind tisztább, mind eszményibb lesz. Lektüzdve szenvedélyét, már nem, mint követelő szerelmes, hanem mint önzetlen jó barát áll Claire mellett. Ekkor azonban újabb csapás sújt le rá. Claire meghal, s vele együtt eltűnik minden szépség, minden öröm az életéből. Egy vigasza marad.

Halála előtt Claire egy levelet ad át neki, melyben bevallja, hogy viszenozta érzelmeit. Most, hogy ahálál ledöntött minden korlátot közöttük, Baslèvre ur úgy érzi, hogy az elköltözöttnek lelke örökre vele marad. Claireset senki többé el nem veheti tőle, ez a jutalma áldozatos szerelmének. Egy este azonban, mikor újra elolvassa a levelet, megszállja a kétség. Hátha Claire csak azért írta mindezt, hogy megvigasztalja. Felkeresi Gustave-ot. A régi, kedves otthon feldult és elhagyott, Gustave éppen készül eladni a buterokat, hogy örökre elhagyja Párist. Ellenséges szavaiból mintha csak Claire üzenete szólna. Baslèvre ur émulva hallja, hogy Gustave féltékeny volt rá, mert tudta, érezte, hogy Claire lelke nem az övé többé. Baslèvre ur fölött kiderül az ég. Kételyei eloszlanak, s a benső boldogság ragyogó napja önti el a lelkét. Most már tudja, hogy Claire egészen az övé senki többé közöttük nem férhet. Ha van tulvilági élet, ahol a lélek felszabadultan lebeg vágya sze-

rint, akkor nem a férje mellett, nem is a temetőben, hanem itt a kiválasztottnál kell Clairet keresni. Baslèvre ur megveszi Claire butorait, s a régi otthonban, ahol Claire egykor élt, titkos menedékhelyet rendez be magának. Itt tölti minden héten a szombatot és vasárnapot, mikor hivatalában azt hiszik, hogy vidéken van. Claire mellette van, s boldogságukat már nem zavarja semmi.

Az író mély és reménytelennek tűnő szerelme jut kifejezésre ebben a regényben. Újra megnyilatkozik Estaunié miszticizmusa, szilárd hite abban, hogy kedves halottaink nem hagynak el bennünket, hogy itt élnek velünk, s lelkük jobban összeforr a miénkkel mint mikor a test börtöne állított korlátot közéjük. Ismét látjuk mint sujt le a végzet a mit sem sejtő lélekre, s mint válik egy szürke élet egyszerre izgalmas drámává. Baslèvre ur megizleli a lemondás jutalmát, a lelki harmónia boldogságát, vannak azonban, akik áldozatuk jutalmát a földi életben el-

érni nem tudják. A néma hősnek, aki nem választja, csak egyszerűen elfogadja sorsát, állít emléket Estaunié egyik legszebb novellájában a L'Infirmе aux mains de lumière-ben.

Anselme Theodat kishivatalnok Bordeauxban. A szerencse rámosolyog, előlép, mert főnökének tervei vannak vele. Hozzá akarja adni egyik unokahugát, -hozomány nélkül természetesen-, de ez a tény nem csökkenti Anselme boldogságát. A sors azonban máskép határoz. Atyja váratlanul meghal, s vagyon nélkül hagyja Anselm hugát, aki gyermekkorra óta gyöngélkedő. Anselm számára nincs választás. Hazamegy languedoc-i kis tanyájára és önfeláldozó szeretettel ápolja beteg hugát, akit alig ismer. Theodat kisasszonyban van valami megmagyarázhatatlan báj. Mit sem tud az élet durvaságairól, sem arról az áldozatról, melyet bátyja érte hoz. Tiszta szívének ártatlan rajongásával imádja Anselmet, és mindent elkövet, hogy jól érezze magát ott. Ez a lélekből áradó derű megvilágítja a sötét

házat, mely különben börtön lenne Anselme számára. Féltő gonddal vigváz arra, hogy huga meg ne sejtse valamit a szívét betöltő szomorúságból, s eléri, hogy huga utolsó napjáig boldogan él, s nem érzi az élet keménységét. Mikor örökre lehunyja a szemét, kialszik az a fény, amely eddig bevilágította Anselme életét. Anselme-t kételyek gyöttrik; mi is hát az élet értelme, mire való az áldozat? Egyik barátjának beszélgetés közben bevallja, hogy valami misztikus erő vitte arra, hogy magát feláldozza. Vannak, akik azt mondják: teljesítette kötelességét, mások, hogy ez volt a sorsa, kinek van igaza? ^{baráti barátjától} Ő csak azt érezte, hogy van a hugában valami olyan szépség, melyet meg kell menteni. Ezt a szépséget csak azok tudják megőrizni, akik távol maradnak az élet szennyétől. Ez az "infirmes aux mains de lumière" szimbóluma minden eszményinek, tisztának, szentnek, mely az áradattal sodródó ember számára elérhetetlen ábránd csupán.

Anselme barátja kérdéssel felel: miért, hogy a szent

tek, s mártirok élete homályban van, s erényük nem ragyog az emberek előtt. Théodat egy történettel felel, huga gyermekkorából. Sétálni mentek egyszer a hegyekbe és az egyik csúcson a kisleány egy gyönyörű piros virágot talált. Mikor a bátyja azt kérdezte, mire való az a szép virág olyan helyen, ahol senki sem láthatja, azt felelte, azért, hogy a világ szebb legyen mikor a nap rásüt. Théodat nem tudja miért jutott eszébe ez a kis epizód, de a barátja megtalálja benne a feleletet: "Parce que ayant créé de la beauté vous aussi ne doutez pas qu'il ait un soleil pour regarder notre âme"

Ismét ott vagyunk, ahová az Appel de la route végső konkluziója vezetett, a végső célnál, a fénynél, melynek ragyogásában eloszlik a lelkünk re boruló sötétség. De míg az Appel de la route-ban az író egy papnak a szájába adja a megoldást, ebben a gyönyörű kis novellában olyan ember vonja le a konkluziót, akiben nincs meg a papok bizonyossága.

Ez az egyszerű lélek, ez a furcsa agglegény, aki lemond mindarról a kényelemről és érvényesülési lehetőségről, melyről valaha álmodott, egy nagyon is kétséges célért, csupa tapogatózó bizonytalanság, csupa szemérmes hallgatás. Baslèvre ur áldozatának megvan a jutalma: Claire, aki már lélek, belőle már itt a földön lelket csinál. A halál nem korlát közöttük, hanem kapocs, mely elválaszthatatlanul összeforrasztja őket. De Anselme Théodat áldozata belevész a homályba, mint a szentek és mártírok élete.

Az eddig tárgyalt művekben az író többnyire az egyszerű, hétköznapi emberek lelkét tárta fel. Következő regényében a Labyrinthe-ben² differenciált lelki, önmagát mardosó modern emberrel ismerkedünk meg. Ebben a regényben éri el Estaunié analizáló művészetének csúcspontját.

Jean Pesnel apja, a bankár csődbe jut. Az összeomlás nem csak anyagi, hanem erkölcsi károkat is okoz a családnak. Bár mindent elkövetnek, hogy a ká-

rosultakat kielégítsék, fáradozásuk hiábavalónak mutatkozik. Az apa nem bírja elviselni a szégyent és a bánat megöli. Halála előtt tizenhárom éves fiára, Jeanra bizza a reménytelennek látszó küzdelem folytatását. Jean hű marad a haldokló apának tett ígéretéhez. Husz éven keresztül lankadatlanul ^{mind} a család becsületének helyreállításáért, de célját elérni nem tudja. Egy napon sürgöny jön le Puy-ból, Jean szülő városából. Bourdoin, az ügyvéd kéri, hogy fontos ügyben jöjjön mielőbb le Puy-be. Jean nem remél már semmi jót, s eleinte nem is akar eleget tenni az ügyvéd kérésének, a második hívásra azonban gondolva, hogy még mindig a régi bankösszeomlásból kifolyólag szükséges a jelenléte, magához veszi okmányait és elutazik. Bourdoin, a régi iskolatárs ünnepélyesen fogadja. Castérac grófnő, Jean atyjának a nővére meghalt, s mivel végrendelet nem maradt, Jean az egyedüli örököse a cambaleyres-i kastélynak, a földeknek, tekintélyes összegű készpénznek, sőt még a régi csa-

ládi háznak is, melyet Castérac grófnő visszavásárolt. Jean értetlenül ^{all} a váratlan örökséggel szemben. Hogyan lehet, hogy Castérac grófnő nem hagyott végrendeletet? Vagy valóban az volt a szándéka, hogy Jean örököljön, és régi bűnét akarta ezzel jóvátenni. Jean sohasem tudta elfelejteni, hogy Castérac grófnő volt az okozója atyja bukásának. Az összeomlás előtt jelentős összeget vett ki a bankból, és ezzel végleg elvágta a kibontakozás útját. Most, hogy a vagyon Jean kezébe került, első dolga beváltani atyjának tett ígéretét. Megbizást ad Bourdoin-nak, hogy kutasssa fel a károsultakat, és fizessen meg minden tartozást. Kimennek Cambaleyres-be, mely ezentúl otthon lesz. A régi házvezetőnő végigvezeti a kastélyon kiválasztanak egy szobát, ahol Jean lakni fog amíg a kastélyt egészen rendbehozzák. Ez a szoba egykor a grófnő társalkodónőjéé volt, Alice de Vaubajour-é. Jean nem sejti, hogy ez a nő lesz további életének, központja, boldogságának és szenvedésének forrása.

Néhány nap múlva Alice egykori szobájában, kezébe kezébe akad nagynénjének egy régi imakönyve. Amint a sárguló lapokat forgatja, kihull belőle egy össze hajtott papirdarab. Felemeli és a következőket olvassa: "Halálom után minden vagyonomat, ingót és ingatlant Alice de Vaubajour-ra hagyom kifogástalan szolgálatainak jutalmául". Aláírás: Castérac grófnő november 26. Első meglepetésében el akarja tépni a papirdarabot, de valami visszatartja. Ahelyett azonban, hogy helyes ösztönének engedelmeskedve bemutatná ezt a töredéket Bourdoin-nak, gondolkozni kezd. Nem kétséges, hogyha ezt a pár sort 10 nappal hamarabb találják meg, most ez az ismeretlen leány lenne az örökös. De feltehető-e, hogy Castérac grófnő egy imakönyvben felejtett pár sorban fejezte ki végső akaratát? Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy csupán egy tervet, egy lehetőséget vetett papírra, talán éppen valami kényszer hatása alatt, amelyről később megfeledkezett. Ha komolyan ez lett volna a szándéka

bizonyára lefektette volna a jegyzőnél a végrendeletet, vagy legalább is a többi irat közé tette volna. Ha most elvinné ezt az iratot Bourdoin-hoz, lehetséges, hogy meg kellene szüntetnie a kifizetéseket, és atyja emlékének rehabilitálása megint a bizonytalan jövőbe veszne. Ily módon próbálja elhallgattatni lelkiismeretét, de hasztalan. A gondolat, hogy jogtalanul bitorolja más vagyonát, nem hagy neki nyugtatót. A végrendelet szavai ott zsonganak a fülében egyre jobban vágyik tudni, ki lehet az az Alice de Vaubajour. Elhatározza, hogy felkeresi a leányt. Brioude-ba utazik, ahol Alice atyjának és nyomorék nővérének társaságában szűkös körülmények között él. Jeant megindítja a leány szépsége és nemes egyszerűsége, és a rokonlelkek biztos megérzésével, az első pillanatban meglátja, hogy a leány a nyomasztó környezetben előbb utóbb elpusztul. Bünsőnek érzi magát vele szemben, s hogy némiképen jóvátegye árulását, felajánlja Alice-nak régi állását a kastélyban. A leány azonban visszautasítja ezt az ajánlatot, mely ismerve a vidéki előítéleteket valóban lehetetlennek is tűnik. Jean azonban mindenképpen segíteni akar rajta és nem hajlandó elhagyni a várost, míg igenlő feleletet nem kap. Majd egy újabb megoldás lehetősége merül fel benne: mi lenne, ha feleségül venné Alicet? Egyedül van, a szíve szabad, s a leánynak is menekvést jelent, ha elkerül a háztól. Így visszaadhatná Alicének a vagyont, és atyja ügyeinek liquidálása sem szenvedne kárt. A harmadik napon újra beszél a leánnyal. Nem ígér mást, mint békés életet, őszinte megbecsülést és kéri, hogy legyen a felesége. Alice nem ellenkezik. Jean még aznap este megkéri a kezét atyjától és azt az ígéretet teszi, hogy a cambalevresi kastélyt Alicera fogja iratni hozományul. E nagylelkűség lenyűgözi a pénzsóvár atyát, és beleegyezését adja a házassághoz. Ezzel kezdetét veszi Alice és Jean hivatalos jegyessége. Jean visszatér le Puy-be.

hogv az szükséges előkészületeket megtegye. Ugy érzi megszabadult minden kételyétől, a megoldást megtalálta, itt az ideje, hogy leszámoljon a fantómokkal. Ujra előveszi az imakönyvet, most már valóban el akarja égetni a végrendeletet. Ekkor azonban, mint a villám hasít bele a lelkébe az igazság. Nincs megoldva semmi. A hazugság ott van most is közte és Alice között. Igaz, hogy visszaadja neki Cambaleyst, de megrabolja hitét és bizalmát, mely ott ragyog a leány őszinte szemében. S Jean ujra gyöttrődik kínzó kételyek között. Lehet-e egy életet hazugságra építeni? Elhatározza, hogy az esküvő előtt mindent bevall Alicenak. Az utolsó napon azonban, mikor éppen beszélni kezdene, Alice megelőzi. A szemérmes, hallgatag leány, aki némán hallgatta meg Jean első vallomását, most kitarja a szívet. Bevallja, hogy boldogan lesz a felesége, hogy hálás neki, hogy őt válsztotta, s egész életét Jean boldogságának akarja szentelni. Jean belenéz a tiszta szemekbe, és szívet a boldogság soha nem érzett melege önti el. Most szóljon? Hogyan rombolja szét ennek a csodálatosan édes leánynak bizalmát, hogyan zavarja meg a legtisztább szívből fakadó érzéseket, melyek - most már tudja - soha nem remélt boldogságot ígérnek neki. Nem szól, Karjába zárja Alicet, és az egymásratalálás szent csöndjében ünneplik meg igazi eljegyzésüket.

Az esküvő után az elképzelhetetlen boldogság verőfényes korszaka következik. Jean nem gondol többé a végrendeletre. Alice meghozta neki a békét, a csöndet, a szív tökéletes harmóniáját. Egy napon azonban sétájukról hazatérve nyitva találja Alice egykori szobájának ajtaját, azét a szobáét, ahol a régi imakönyv van és benne a végrendelet. Jean megretten. Ki mehetett be abba a szobába, melyet gondosan bezárt? A nyugtalanság egyszerre urrá lesz rajta. Előveszi a bibliát, s előkeresi a végrendeletet. Ott van a régi

helyén, nem nyult hozzá senki - azaz mégis! Jean emlékszik, hogy mikor legutoljára a kezében volt, megnézte az oldalszámot, s megállapította, hogy a háromjegyű szám összege éppen tizet tesz ki, s most, hogy újra próbálja összeadni a számokat, csak nyolc jön ki. Jean megrémül. Nem kétséges, valaki hozzányult a végrendelethez. De ki lehetett? Alice vagy Rósa? S ha Alice volt, mit gondolhat most ő róla? A gondolat olyan szörnyű, hogy nem mer vele szembenézni. Ettől a naptól kezdve valami megfoghatatlan csúszik a házastársak közé. Jean önkénytelenül is kémleli, figyeli Alice minden szavát, minden mozdulát. Alice is érzi, hogy valami közéjük állott, és a homály egyre nagyobb. Ekkor váratlanul megérkezik Anna, Alice nővére. A rövid két nap, melyet a kastélyban tölt, elég neki ahhoz, hogy tisztán lásson. Jean kihallgatja egyik beszélgetését Rósa-val, s attól való rémületében, hogy esetleg felkeltheti Alice gyanúját, elúzi a háztól. Ez az epizód még fokozza a nyomást. Elhatározzák, hogy otthagyják Cambaleyre-t, és beköltöznek a városba, Jean házába. A beköltözés előtti napon azonban Jean elhatározza, hogy leszámol a múlt kísérteteivel. Felkeresi Bourdoint, és megmutatja a végrendeletet, mintha csak előző este találta volna. Bourdoin megnyugtatta, hogy a végrendelet nem érvényes, mert nincs rajta dátum, s hogy több zavart ne okozhasson, eltépi. Jean aznap este elmondja Alicenak is, hogy talált egy pár sor írást, melyről Bourdoin megállapította, hogy nem érvényes végrendelet. A hazugságot azonban most sem képes legyőzni, s Alice kérdésére, hogy hol találta a végrendeletet, ismét elhallgatja az igazságot. S a kód, mely körülveszi őket, egyre sűrűbb lesz. Jean szenved, mert érzi, hogy Alice egyre messzebb kerül tőle, és nem tudja többet elérni. Néhány nappal beköltözésük után megérkezik André, Jean öccse. André is meglátja Jean arcán a szenvedést, s először arra

gondol, hogy talán Alice hibájából boldogtalan. Mint azonban közelebbről megismeri sógornójét, minden ké-
telye eloszlik. Az a bensőséges barátság, amely ket-
tőjük között szövődik, végül is felébreszti Jean fél-
tékenységét. Elküldi öccsét a háztól épen úgy, mint
ahogy Annát elkergette. Ezzel a tetteivel azután eléri
a gyötrelmek legmagasabb fokára. Alice, hogy véget ves-
sen Jean szenvedésének, végre beszélni kezd. Bevallja,
hogy ő is megtalálta a végrendeletet, s első pilla-
natban ő is érvényesnek hitte, akárcsak Jean. Aztán
eszébe jutott, hogy hátha Jean előbb találta meg, s
minden, ami szép és felejthetetlen volt az életében
egyszerre más szint kapott. Átszenvedte a kétség és
a gyanu minden kinját, de végül is erőt vett magán
és beszélt. Könnyörög Jeannak, tegyen ő is így, s
oszlassanak szét minden homályt, ami közéjük férkő-
zött. Jean bevallja, hogy hazudott, de hazugságának
oka a rémület volt, hogy elveszti Alicet. De szerel-
mük él, és most újra kezdik az életet az igazság fé-
nyében.

Ujrakezdeni - de vajjon lehet-e? El tudja-e foj-
tani a szerelem a kételyt, mely mindig ott fog lesse-
kedni rájuk a leggyöngédebb szavak, a legforróbb ö-
lelések között. Mert az igazság nem tudja legyőzni a
hazugságot, s a labirintusból, melybe minket bele-
vetett nem találunk ki többet seha.

Estaunié, aki megismerte az egész életet betöl-
tő szerelem boldogságát, valószínű hogy megismerte a
szenvedést is, mely a boldogság nyomában jár. Tudja,
hogy a bűn bűnöket von maga után, s hálót fon körébe,
melyből nem szabadulunk. Van-e nagyobb szenvedés,
mint hallani szeretteink szavát és meg nem érteni?
Hiába dobog mellettünk a legforróbb szív, a fájdá-
lomtól megmenteni nem tud. Egyedül vagyunk számta-
lan kétellyel, vággyal, reménnyel, s kérdés, eljön-e
hozzánk valaha a boldogság? Talán; -

Mig Estaunié az Empreinte-ben és a Ferment-ben

ifjúkorának, az Ascension de M. Baslèvre-ben és az Appel de la route-ban férfikorának problémáit vetíti elénk, írói munkásságának vége felé visszatekint a régmúltba: a gyermekkorába. 1927-ben adja ki a Tels qu'ils furent-et, melyben a kis Jean Cadrian személyében önmagát írja le, legrégibb emlékeit az otthonról, ahol anyja és M. Monthieu társaságában élt. A Tels qu'ils furent egy családnak a története. Egyszerű, mindennapi események, néma tragédiák, egyszerű az élet, mely körülöttünk folyik, s mégis alig vesszük észre, mert magunk is uszunk az árral. A Tels qu'ils furent-ből hiányzik az az izzó probléma, mely ott forrong Estaunié majdnem minden művében. Ez a regény nem más, mint emlékezés, csöndes merengés a múlton.

Estaunié utolsó regénye a "Madame Clapain" nehezen sorolható többi műve közé. Mindaz, ami Estaunié művészetének lényege: a meseszöveg klasszikus egyszerűsége, a mélységes lélekábrázolás, a vidéki kispolgárok művészi realizmussal való ábrázolása hiányzik ebből a regényből, hogy helyet adjon valami szertelen, késői romantikának. A történet bonyolult, s a konkluzióval nem értünk teljesen egyet.

A keret a régi: a francia kisváros, ezuttal Langres. Két nővér él itt csöndes visszavonultságban: Ida és Ursule Cadifon. Szüleiknek jólmenő papir és kegytárgykereskedése volt. Haláluk után a két lány még folytatta egy ideig a szülők munkáját, majd mikor úgy látták, hogy vagyonuk elég ahhoz, hogy gondtalanul élhessenek, eladták az üzletet, házat vettek, s ettől fogva a két Cadifon leány a tekintélyes és vagynos polgárok sorába emelkedett. Ida, a csinosabb és fiatalabb testvér társadalmi sikerekről álmodik, Ursule megmarad a maga egyszerűségében és a háztartást látja el. "Mária és Márta" - mondja róluk a néplébénes, és Ida elégedett mosollyal fogadja ezt a bibliai hasonlatot. Ugy látszik, hogy

semmi sem zavarja már meg a Cadifon nővérek nyugodt mederben folyó életét, mikor kitör az 1914-es világháború, és a nyomában fellépő gazdasági válság felborítja a Cadifon ház anyagi egyensúlyát. Ursule egyre jobban aggódik a jövőért, ezért levelet ír idősebb nővérének, Angélique-nek, és tanácsot kér tőle. Angélique fiatalon ment férjhez, s miután férje meghalt, szülésznői képesítést szerzett és Tonnerre-ben szülőotthont nyitott. Ida és Ursule megvetették nővéruk foglalkozását, és kétes forrásból származó vagyonát. A lelki szakadást még növelte a fizikai távolság, a nővérek csak nagyritkán találkoztak. Most azonban Angélique segítségére siet Langres-i nővéreinek. Egy ismerőst, Mme Clapain-t ajánlja teljes ellátásra havi 700 frankért, melyet előre akar fizetni. Dacára Ida heves ellenkezésének, Ursule elfogadja az ajánlatot. Mme Clapain megérkezik. Csöndes, egyszerű, igénytelen asszony. Az életkerát nem lehet megállapítani; negyven éves vagy hatvan talán? A mozdulatlan arc, a fénytelen szemek nem árulnak el semmit. Nem hagyja el soha a házat a vasárnapot kivéve, amikor misére megy. Naphosszat ott kötöget szobája ablakában, látogatót nem fogad soha, és csak ritkán kap vagy ír levelet. Annál különösebb, hogy bár szobáját sohasem hagyja el, mégis jelen van mindentűt az egész házban. Nyomasztó, fojtogató atmoszférát teremt, s a ház vendégei kezdenek elmaradozni. Ida ellenszenvre a titokzatos ismeretlennel szemben egyre nő. Mme Clapain jelenlétének köszönhető az is, hogy a két testvér mind jobban elhidegül egymástól. Nyolc hónap telik el a nélkül, hogy bármit is megtudnának rejtélyes lakójukról. Egy napon váratlanul megjelenik Angélique. Rövid pár percet tölt Mme Clapain szobájában, majd azt az óhaját fejezi ki Ursule-nek, hogy emelje fel Mme Clapain ellátási díját, és felezzék meg a különbséget. Mikor azonban Ursule megemlíti szándékát Mme Clapain előtt, az a leghatározottabban

visszautasítja. Vagy továbbra is a régi árat fizeti vagy elmegy. Ursule és Ida nem tudják elképzelni, mi csoda rejtélyes kapcsolat lehet Angélique és Mme Clapain között. Pár nappal azután, hogy Ursule megírta Angélique-nek, hogy Mme Clapain nem hajlandó annyit többet fizetni, különös látogató érkezik. Az ismeretlen úr, aki nevét nem árulja el, a Cadifon nővérek lakóját keresi. Bár a személyleírás, melyet az idegen úr ad minden kétséget kizáróan Mme Clapainra illik, Ida nagy meglepetésére, a titokzatos látogató nem ismeri a Clapain nevet. Ezek szerint lakójuk álnév alatt rejtőzködik házukban. A látogató egy félórát tölt Mme Clapain szobájában.

Idát egyre jobban foglalkoztatja ez a misztikus komály, mely lakójukat körülveszi. Ír Angélique-nek, és felvilágosítást kér. Mivel válasz nem érkezik, maga utazik Tonnerre-be, és ott megtudja, hogy Angélique-t négy órával ezelőtt az örültek házába vitték. A remélt felvilágosítás helyett ismét sötét és áthatolhatatlan titokba ütközik. Hazamegy Langres-be. Két nappal később Mme Clapain-t holtan találják szobájában.

Ezzel vége is van a Cadifon ház nyugalmanak. Bár az aztalán talált két veronálos tubus minden kétséget kizáróan arra vall, hogy Mme Clapain öngyilkos lett, a gyanu egyre jobban beáramlik a nővérek életébe. Ida ellenszenve a halott iránt heves gyűlöletbe csap át. Lehetséges, hogy a halott eltűndözze őket otthonukból? Hiszen már a házukra is kínálkozik vevő és a jegyző is rábeszéli őket, hogy hagyják el a várost. Ida minden áron fel akarja fedni Mme Clapain titkát. Kutatásában segítségére van egy fiatal detektív, aki először ébreszt szerelmet szívében. Az egyetlen szál, melyen el tudnak indulni, egy levélboríték a darabja, melyet Mme Clapain kandallójában találtak. A levél Blaizot-ból jött. Ide kell tehát idának utaznia, hogy közelebbit megtudjon.

El is megy, és fáradozása nem lesz hiábavaló. Blaizot-ban megtudja, hogy Mme Clapain, más néven Nine, törvénytelen származása szegény kis cselédleány volt. Csábítójától gyermeke született - úgy mondják, hogy halva -. Később gazdájának, a gazdag Bernardnak lett a kedvese és 22 évig élt vele együtt. Bernard hirtelen halála után nagy vagyonnak lett az örököse. A törvényes örökösök megtámadták a végrendeletet, de nem sok eredményt értek el. Nine-é maradt a föld és a pénz nagy része, csak a kastély szállt vissza a családra. A különös történet sokáig foglalkoztatta a blaizoti lakosok fantáziáját. Voltak, akik gyilkossággal és lopással vádozták a leányt, mások mellette foglaltak állást. Egy napon aztán eltűnt Nine a vidékről, miután eladta a földjeit. Eltűnésének időpontja pontosan egybeesik Mme Clapain megérkezésének időpontjával a Cadifon házba. Ida nem is kételkedik már abban, hogy Mme Clapain és Nine egyugyanazon személy, de nem érti, miért rejtegette ez a különös asszony ennyire a múltját. Mi volt a célja, s kinek gyűjtögette a vagyont? Ida ír Dancy-nak, a detektívnek és Blaizot-ba hívja. Dancy segítségével megtudja, hogy Mme Clapain Angélique szülőotthonában hozta világra gyermekét Jouvétot doktor segítségével. Ugyanaz a doktor volt jelen Bernard halálánál, és ugyancsak ő záratta örültekházába Angélique-t. A legfontosabbat azonban, Mme Clapain öngyilkosságának okát nem sikerül kideríteni. Dancy szerint egy asszonyt három dolog vihet bűnbe: a kapzsiság, az anyai szeretet és a szerelem. A három indítók közül vajjon melyik űzte, sarkalta M. Clapain-t? Már úgy tűnik, hogy a titok örökre rejtve marad, mikor a véletlen Ida segítségére siet. Néhány nappal Langres-ba való visszatérte után újra jelentkezik az az úr, aki egyszer Mme Clapaint meglátogatta. De Valude gróf - most már nem titkolja nevét - Mme Clapaint keresi ismét. Mivel azonban vele már nem tud beszélni,

ldáshoz fordul segítségért. A történet, melyet elbeszél, végre világot vet arra a homályra, mely eddig Mme Clapain életét borította.

De Valude grófnak a nővére egykor Angélique szülőotthonában hozta világra gyermekét, Gilberte-et. Az anya tragikus körülmények között meghalt, az újszülöttet pedig De Valude gróf magával vitte, és mint saját gyermekét felneveltette. Mikor a leánynak az apja ezelőtt három évvel meghalt, a tonnerre-i jegyző a hagyatékon kívül egy köteg értékpapírt fedezett fel egy titkos dossziében. Ugyanaz a jegyző engedélyt kért, hogy a talált értékpapírokat újabb papírokba fektethesse be. Az eredmény az volt, hogy Gilberte vagyona rövidesen megduplázódott. Két nappal a leány eljegyzése előtt névtelen levél érkezett a vőlegény apjához, de Valude gróf barátjához. A levél írója azt állítja, hogy Gilberte nem a grófnő leánya, hanem egy szülött nőnek, Nine-nek a törvénytelen gyermeke, akit születése után kicseréltek a grófnő halva született kislányával. Nine később vagyona tett szert, és azt indirekt úton Gilberte kezére játszotta. A levél írója még megemlíti, hogy az a bizonyos Nine most a Cadifon nővérek lakója. Ha ott nem kapna felvilágosítást, menjen Tonnerre-ba és érdeklődjön a Mirot szülőotthon tulajdonosnőjénél. Ennek a levélnek a vétele után jelent meg de Valude gróf először a Cadifon házban. Mme Clapain szavai azonban, aki tagadta, hogy valaha is ismert volna egy Nine nevű leányt, még inkább, hogy gyermeke lett volna, megnyugtatták. A gyilkos levelet azonban nem tépte el, s két hét múlva, mikor a kétség újra erőt vett rajta Tonnerre-be utazott, hogy Mme Mirot-tól kérjen felvilágosítást. Legnagyobb meglepetésére megtudta, hogy Mme Mirot az örültekházában van. Írt Mme Clapainnek, hogy ismét fel fogja keresni, és nem nyugszik addig, míg a

rejtély meg nem világosodik előtte. A levelet ápr. 12-én adta fel, és Mme Clapain április 14-én ongyilkos lett. Így örökre bezárult előtte az a lehetőség, hogy bizonyosat tudjon.

Ida némán hallgatja végig a gróf elbeszélését. Most már mindent megért. A gyűlölt ellenfél helyett egy csodálatosan önzetlen, sokat szenvedett asszonyt lát most már Mme Clapain-ben. Lehunyja a szemét és most már Madame Clapain-ben. Lehunyja a szemét és maga elé képzei az elhunytat, amint a szobájában ült és kötögetett, amint az idegen urat fogadta. Szinte meglevenedik előtte az a jelenet, mikor Mme C Clapain szenvtelen közönyös hangon kijelenti a gróf faggatásaira: engem sohasem hívtak Nine-nek és sohasem volt gyermekem. Hogy uralkodik magán, hogy vi-
gyáz az a hideg, sarkózott asszony, hogy el ne árulja szíve őrtült dobogását, a vak rémületet, hogy féltve őrzött titka kiderül, s életének célja a semmibe vész. Egy meggondolatlan mozdulat, egy szemrebbenés és a gyermek, akiért élt, akiért csalt, lopott gyilkolt, hogy belecsempéssze abba a társadalomba, ahonnan ő örökre ki volt rekesztve, menthetetlenül elveszti lábát alól a talajt. De Mme Clapain nem azért gázolt keresztül a bűnök fertőjén, hogy most az utolsó pillanatban elveszítse a játszmát. Inkább őrtült házába záratja Angélique-t, hogy titkát el ne árulhassa, s mikor már nem tud másképp védekezni mególi magát, hogy többé ő se szólhasson. Mindezt végiggondolja Ida, s egyszerre tiszteletet és részvétet érez az egykori ellenség iránt. Ő rántsa le a leplet erről a gyötrelmekkel teli életéről? Ő tegye boldogtalanná de Valude grófot és Gilberte-t? Nem! Ida Mme Clapain mellé áll. Eloszlatja a gróf gyanúját aki sejti, hogy ő többet tud és az igazságért konvorróg. Ida csak egy pillantást vet a névtelen levélre s azonnal felismeri Angélique írását. Nem árulja el,

hogy a levél írója a nővére, csak annyit mond, hogy egy rokonának írását ismeri fel, s ez a rokon őrlít. Nem lehet ezek szerint kétség afelől, hogy valótlan ságokat ír. De Valude gróf megnyugodva távozik. Ida magára marad. Mintha Mme Clapain hangja szólna hozzá a titokzatos ellenfél, akiért most feláldozza nyugalma, otthonát. Mégis úgy érzi, hogy ő a nyertes. Mme Clapainnak köszönheti, hogy lelke kiszabadult az önzés és a hiúság börtönéből. Mert Ida nem a régi többé. Mme Clapain példája megtanította arra, hogy csak másokért érdemes élni. Az önzés nem boldogít. Ujraébredő szeretettel tárja ki karját Ursule felé. Most már nem tartja borzalmasnak, hogy a kisváros közvéleményének megfelelően el kell adniuk a házat, amelyért annyit dolgoztak, Ida nem árulta el Mme Clapain öngyilkosságának okát, és most már van ereje elviselni a gyanút. Elmegy Ursule-vel, hogy megújult lélekkel új életet kezdjen.

Estaunié utolsó regénye, mint már említettük merőben különbözik, úgy szerkezet, mint téma tekintetében az előbb tárgyalt művektől. A regény igazi hőse olyan szerepet játszik, mint a bábszínházban a bábok mozgatója. Láthatatlanul jelen van mindenütt és befolyásolja, sőt irányítja a körülötte csoportosuló szereplők életét. A lélekanalízis, a szív mélyén lappangó szenvedélyek kirobbanásából keletkezett bonyodalom helyett a titokzatos múlt és a rejtély megoldására irányuló lankadataln küzdelem köti le az olvasó figyelmét. A megoldás kívülről jön. Deus ex machina- megjelenik egy ur és elbeszélésével megvilágítja a történet homályos pontjait.

Izgalmas bűnügyi regény a Mme Clapain, s bár nem találjuk meg benne a korábbi Estaunié művek eszmei tartalmát, sokan lesznek az olvasók között, akik fordulatos, bonyolult, mindvégig érdekfeszítő meséje, valamint művészi gondnal felépített külső szerkezete miatt Estaunié legsikerültebb művei

közé fogják sorolni. Ebben a regényben nem a jellem rajza, mint inkább a szövevényes mese ragadja meg érdeklődésünket. Ida, Ursule, Dancv bábjai ennek a csodálatos pantomimnak. Szint, életet csak a tulajdonképeni hőstől, Mme Clapaintól kapnak. Soruk csak annyiban érdekel bennünket, amennyiben szerepet játszanak a hősnő életében.

Estaunié ebben a regényében is egy eszmét akar kifejtetni, azt, hogy a szeretet, az önfeláldozás olyan ragyogó erény, hogy fényében a bűnök is megbocsáthatóvá válnak. Mme Clapain életeken gézól keresztül, hogy az imádott gyermeknek biztonságot, boldogságot szerezzen. De vajjon megenged-e az élet ilyen csalást? Estaunié, aki a „Les Choses voient”-ban rámutat arra, mint szenved meg az egykor elkövetett bűnért a következő generáció most elképzelhetőnek tartja, hogy a sors büntetlenül hagyja Mme Clapain vétkeit? Igaz, hogy megszenved itt a földön, de életének odadobása nem vezeklés, hanem újabb bűn, és így nem lehet megoldás. Az „Appel de la route” szigorúan katolikus világnézete, mintha meginogna ebben az utolsó műben. Estaunié, aki a „Labyrinthe”-ben bemutatja, hogy a legkisebb hazugság mint aknázza alá az egymást nagyon szerető házaspár életét, most a gyilkosságot is, ha nem is megbocsátani, de megérteni látszik, mert szeretetből történt. Ez a nagy szeretet azonban sokkal inkább él az író fantáziájában, mint a valóságban. Elképzelhető-e, hogy egy nyomoruságos életet élő szerencsétlen leány ilyen eszményi szeretetet tápláljon lelkében egy olyan gyermek iránt, akit elveszt, amint a világra hoz? Ez a szeretet nem annyira anyai érzés, mint szimbóluma mindannak a boldogságvágynak, amely ezt a szegény megnyomorított lelket betölti. A hit abban, hogy nem merül el egészen a mocsárban, a szivéről szakadt magzat, mint Andersen „Öt szem borsójának, egyike

belerepül a napba, a biztonságos, boldog, törvényes életbe. Ez az a hit, ez a makacs kitartás egy eszme mellett meghatározó és megragadó. Így már megértjük, hogy Ida Cadifon bezárt, önző szíve is megnyílik és befogadja az anyai szeretet mártírját.

Befejezésül még egy szót Estauniéről a novellistáról. "Le silence dans la campagne" címen összegyűjtött hat novella, valamint a "Solitudes" három elbeszélése bizonyítják, hogy Estaunié mestere ennek a műfajnak is. A novellákban megtaláljuk mindazoknak a problémáknak a csirait, melyeket az író regényeiben bővebben fejt ki. A milieu hatása az emberre, a vidék nyomasztó atmoszférája, a lélek magányossága azok a problémák, melyek, mint a nagy művek préludiumai kicsengenek a rövid elbeszélésekből. A novellák hangulata, témája, stílusa éppen úgy mint a regényeké az író lelkének legintimebb megnyilatkozásai.

Befejezés.

Miután sorravettük Estaunié műveit megki-
sérreljük összefoglalni azokat a benyomásokat, melye-
ket "oeuvre"-je ránk gyakorolt.

Estauniét megérintik korának vezető eszméi, még sem tartozik kifejezetten egy irodalmi irányzathoz sem. Mesterei a nagy realisták, Maupassant, Flaubert, Stendhal, ^{Selkai} tőlük tanulja az ábrázolás művészetét, a racionális lélektanizist. Tulszárnyalja mestereit abban, hogy nem elégszik meg a pusztá leírással és szétboncolással, hanem saját lelkét lehelí alakjaiba, akik csak külsőleg egyszerű emberek lelkükben ott ég egy szubjektív író minden egyéni problémája. Estaunié idealista. Ellentétben a századforduló kiábrándult, pesszimista emberével, ő hisz a nagy szenvedélyekben és az emberi jószágban, mely végül is diadalmaskodik a gonoszság, a gonf ^{széles} lett. Pesszimizmusa nem torkollik a teljes remény-

telenségbe, a kétségbeesésbe, hanem kiutat keres és talál, igaz, hogy nem itt a földön, hanem egy transcendentális világban. De bár Estaunié megmutatja a kibontakozás útját, mégsem képes előszlatni azt a nyomasztó szomorúságot, mely ott húzódik művei fölött. A szenvedés ezer arca fordul felénk, ha regényeit és novelláit olvassuk, s a komor hangulatot sehol sem törli meg a humor aranvos sugara, mely oly ritkán hiányzik francia író művéből, s amely nélkül az életet csak nehezen lehet elviselni. Estaunié halálosan komolyan veszi hősei sorsát, sohasem mosolyog gyarlóságaiikon, megcsalatkozott reményeiken, még akkor sem, mikor ezek a regények nagyon is kicsinyesek, nagyon is hétköznapiak. Estaunié szereti hőseit, ezeket az egyszerű kisembereket, akik hasztalanul küzdenek a sorssal, s tehetetlentül állnak a rájuk zúduló csapások súlya alatt. Szereti az együttéket, a tehetetleneket, akik nem tudják, hogy a környezet nyomasztó hatása alól csak egy szabadít meg: a tett, vagy ha sejtik is nem tudják végrehajtani akaratukat, s a cél, amelyre törekszenek belevés a bizonytalanság homálvába.

Estaunié a XX. század írója távol áll a Proust-i lélekáNALIZISTÓL. Az ő hőseiben egy alapvető szenvedély kristályosodik ki, s ez irányítja sorsukat, ez készíti elő bukásukat. Estaunié regényeit könnyen lehetne dramatizálni. Az a klasszikus egyszerűség, amely minden felesleges részletet mellőz, s a szenvedélyeknek az a reflektorfénye, melybe hőseit állítja emlékeztet a nagy klasszikus költőre, Racine-ra, kinek halhatatlan szelleme ébred újra a "fájdalom költőjében".

Vége.

Bibliográfia.

Műveinek.

Un Simple, /Paris, Perrin et Cie	1888/
Bonne Dame/ " "	" 1892/
L'Empreinte/ " "	" 1895/
Le Ferment / " "	" 1899/
L'Épave / " "	" 1902/
La Vie secrète " "	" 1908/
Les choses voient " "	" 1912/
Solitudes/novellák/ " "	" 1917/
L'Ascension de M.Baslevre " "	" 1921/
L'Appel de la route " "	" 1923/
Le labyrinthe " "	" 1924/
Tels qu'ils furent " "	" 1927/
Madame Clapain " "	" 1932/

Rajzok és novellák.

Symphonie en ut mineur. /La Semaine Littéraire

9 janvier 1897/

Croquis de Province. /La Semaine Littéraire

4 décembre 1897/

L'invisible /La Semaine Littéraire

23 septembre 1899/

L'Aieul. /La Semaine Littéraire

16 décembre 1922/

Voix du village . /Revue Bleue, février 1926/

Le silence dans la campagne. /Recueil de nouvelles
Ferrin et Cie, Paris, 1926

Tudományos munkák.

Les Sources d'énergie électrique. /Paris, 1895/

Principes généraux de télécommunication électrique.
/Paris, 1904./

Kritikák és esszé-k.

Petits maîtres. /Impressions de Hollande/

/Perrin, Paris 1926/

La vraie figure de Buffon. /Revue Hebdomadaire,
mai 1924/

Le roman est-il en danger? /Revue Hebdomadaire
février, 1925/

Előszók.

Anthologie des poètes bourguignons contemporains.

Préface d'Édouard Estaunié. /Dijon, les éditions du
Cap Burgonde. Libraire Venot, 1924/

Le Monde des Trolls, roman par Selma Lagerloff,
traduit du suédois, avec une préface d'Édouard

Estaunié. Paris, Perrin 1924.

La Mort de Mon Ami, roman par Victor Gauvain, préface d'Edouard Estaunié. Paris, Les Editions du Monde moderne, 1926.

Tanulmányok Edouard Estauniéról.

John Charpentier: Estaunié. /Paris, Firmin-Didot et Cie, 1932/

Daniel Rebs: Notre inquiétude. /Paris, Perrin 1929/

Daniel Rebs: Edouard Estaunié. /Paris, Alcan, collection "Les quarante".

Antoinette Aublin: Edouard Estaunié le penseur et l'artiste. Genève, Georg et Cie, 1929/

Pellissier: Etudes sur la littérature contemporaine. /Plon, 1898/

Albert Thibaudet: Le liseur de romans. Le roman de la douleur. /Paris, G. Cresset et Cie 1925/

Cé Camille: Regard sur l'oeuvre d'Edouard Estaunié.

/Paris, Perrin, 1935/

Henry Bordeaux: Les écrivains et les mœurs.

/Elon, 1900/

André Bellessort: Nouvelles études et autres figures

Un grand romancier contemporain: Edouard Estaunié.

/Paris, Bloud et Gay, 1923/

Discours de réception de M. Edouard Estaunié, réponse de Robert de Flers. /Paris, Perrin, 1925/

Lucie Labrousse, agrégée de l'Université: Essai sur l'œuvre d'Edouard Estaunié. /Niort imprimerie

TH. Martin, 1930./

Kritikák.

John Charpentier: Tels qu'ils furent. /Mercure de France, 1927 avril/

Rachilde: Les choses voient. /Merc. de Fr. 1913 nov.

Rachilde: Solitudes. /Merc. de Fr. 1917 november/

Rachilde: L'appel de la route. /Merc de Fr. 1922. jul.

Rachilde: La Vie secrète. /Merc de Fr. 1908. nov./

Rachilde: L'Infirmes aux mains de lumière. /Merc. de
Fr. 1924 febr./

John Charpentier: Le Labyrinthe. /Merc. de Fr. 1924
szeptember/

John Charpentier: Le silence dans la campagne.
/Merc. de Fr. 1926 febr./

Lucien Maury: Les choses voient, Revue Bleue, 1913
október./

Lucien Maury: La Vie secrète. /Revue Bleue 1908 nov

Emile Faguet: Courrier littéraire. /Revue Bleue,
1891 november/

Georges Pellissier: L.E. Estaunié, A propos de
L'Empreinte. /Revue Bleue, 1895 november/

André Baunier: Le Ferment par Edouard Estaunié.
/Revue Bleue 1899 augusztus-szeptember/

M.J.Ernst Charles: La vie littéraire, Nos romanciers
Edouard Estaunié, Gustave Kahn, Henry Bordeaux.

/Revue Bleue, 1902 március/

Lucien Maury: Lettres: Oeuvres et idées. Edouard
Estaunié. /Revue Bleue, 1919 november/

Firmin Roz: Un romancier de la vie secrète. /Rev. Bl.
1922 febrúár/

Firmin Roz: L'Infirmé aux mains de lumière. /Rev. Bl.
1923/

John Charpentier: Madame Clapain. /Mercure de France
1932 május/

André Baunier: Les romans de M. Edouard Estaunié.
Revue des Deux Mondes, 1902 január/

Georges Bourdon. Edouard Estaunié/ Le Figaro, 1923
november 16/

Fordítások.

Edouard Estaunié művei több európai nyelven meg-
jelentek:

Dánul: L'Ascension de M. Baslevre. /1924/

Svédül: La Vie secrète, L'Ascension de M. Baslevre,

L'Appel de la route, Les choses voient, Solitudes,

Tels qu'ils furent.

Spanyolul: Les choses voient, La Vie secrète,

L'Empreinte, L'Épave.

Finnül: L'Ascension de M. Baslèvre, Le Labyrinthe.

Lengyelül: La Vie secrète, L'Épave, Solitudes,

Les choses voient.

Németül: L'Appel de la route, Tels qu'ils furent.

Hollandul: L'Infirmes aux mains de lumière,

L'Ascension de M. Baslèvre.

Norvégül: L'Infirmes aux mains de lumière,

L'Ascension de M. Baslèvre.

Csehül: L'Ascension de M. Baslèvre.

Magyar fordítása ezideig nincsen.

Eckhardt László: A francia szellem / Magyar
Könyv Kiadó, Budapest, 1938.

Kerb Antal: A világszalon története. / Kései,
Budapest, 1944.